

PASSAGES

AZ ORIENT PROJEKT MAGYAR-ÁZSIAI
KAPCSOLATTÖRTÉNETI PLATFORM ÉVKÖNYVE

orient-projekt.hu

GP

1. ÉVFOLYAM | 2023

Egyiptom • India • Japán • Kína • Koreai-félsziget • Mongólia

PASSAGES

Az Orient Projekt

Magyar-Ázsiai

Kapcsolattörténeti Platform

Évkönyve

PASSAGES

Az Orient Projekt
Magyar-Ázsiai Kapcsolattörténeti Platform Évkönyve

1. évfolyam

Budapest

2023

orient-projekt.hu

PASSAGES

Az Orient Projekt Magyar-Ázsiai Kapcsolattörténeti Platform Évkönyve
1. évfolyam | 2023

A *Passages* az Orient Projekt Magyar-Ázsiai Kapcsolattörténeti Platform (OP) évkönyve. Kiadványunk elektronikus folyóirat formájában, *Open Access* rendszerben évente egyszer jelenik meg honlapunkon. Ennek megfelelően díjmentesen hozzáférhető, és a szerzők számára is díjmentes publikációs lehetőséget nyújt. A kéziratok benyújtásához segédlet szintén honlapunkon található.

Főszerkesztő, szerkesztésért felelős személy: NAGY ELEK

Szerkesztők: CSOMA MÓZES, GYARMATI JÁNOS, ISPÁN ÁGOTA LÍDIA, KIRÁLY ATTILA, SIPTÁR DÁNIEL, SZÁNTÓ IVÁN, SZILÁGYI ZSOLT

A lapszám szakmai szerkesztője: KIRÁLY ATTILA

A lapszám olvasószerkesztője: ISPÁN ÁGOTA LÍDIA

Grafikai terv: KIRÁLY ATTILA

Tördelés: MAHMOUDI-KOMOR JUDIT

Kiadó: Orient Projekt Magyar-Ázsiai Kapcsolattörténeti Platform
Eurázsia Központ

Az Orient Projekt fő támogatója a Pallas Athéné Domus Meriti Alapítvány

PADME

PALLAS ATHÉNÉ
DOMUS MERITI
ALAPÍTVÁNY

Felelős kiadó: NAGY ELEK

A kiadó székhelye: 2600 Vác, Donga u. 2.

Honlap: <https://orient-projekt.hu>

Kapcsolat: info@orient-projekt.hu

ISSN 2939-8592 (Online)

ISSN 2939-8584 (Nyomtatott)

DOI: <https://doi.org/10.59608/pas2023a000.00>

A kiadvány Spectral és Ambient betűtípussal, 210 × 297 mm méretben készült. A borítón: Elked Antal kocsijával (1899, Sanghaj. Opel Darracq, 1899-es modell). Fotó: Kiss Sándor gyűjteményéből.

©iS= Ez a Mű a [Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd! 4.0 Nemzetközi Licenc](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/) feltételeinek megfelelően felhasználható.

PASSAGES 1. ÉVFOLYAM (2023)

NAGY ELEK: <i>Főszerkesztői előszó és köszönetnyilvánítások</i>	9
Egyiptom	
KIRÁLY ATTILA: <i>Egyiptom és Magyarország</i>	13
KIRÁLY ATTILA: <i>A magyarországi egyiptológia oktatás történetének vázlata</i>	47
KIRÁLY ATTILA, REZSABEK NÁNDOR: <i>Mahler Ede (1857–1945)</i>	69
India	
LÁZÁR IMRE: <i>A magyar–indiai kulturális kapcsolatok évszázadai</i>	76
BALDAVÁRI ESZTER: <i>Medgyaszay István (1877–1959)</i>	131
KELÉNYI BÉLA: <i>Schwaiger Imre (1868–1940)</i>	139
LÁZÁR IMRE: <i>Sóbbhá (Fori) Néhrú (1910–2001)</i>	145
LÁZÁR IMRE: <i>Tömöry Edith (1910–2001)</i>	155
Japán	
KISS SÁNDOR: <i>Elked Antal (1873–1942)</i>	166
KISS SÁNDOR: <i>Komor, George (1888–1976)</i>	177
KISS SÁNDOR: <i>Komor Izidor (1860–1942?)</i>	183
KISS SÁNDOR: <i>Komor Szigfrid (1863–1935)</i>	189
KISS SÁNDOR: <i>Kuhn Arthur (1850–1943)</i>	195
KISS SÁNDOR: <i>Kuhn Moritz Montague (1831–1901)</i>	201
KISS SÁNDOR: <i>Metzger Nándor</i>	205
SZILAS LÁSZLÓ SJ RENDTÖRTÉNÉS SZ NYOMÁN JTMR LEVÉLTÁR: <i>Nemeshegyi Péter SJ. (1923–2020)</i>	229
GULYÁS ZOLTÁN: <i>Szentgáli Antal (1868–1945)</i>	239
SZÉKÁCS ANNA: <i>Székácsné Vida Mária (1916–2000)</i>	251
Kína	
SALÁT GERGELY: <i>Kína és Magyarország</i>	267
SZILAS LÁSZLÓ SJ RENDTÖRTÉNÉS SZ NYOMÁN JTMR LEVÉLTÁR: <i>Ladányi László SJ. (1890–1965)</i>	299
SZILAS LÁSZLÓ SJ RENDTÖRTÉNÉS SZ NYOMÁN JTMR LEVÉLTÁR: <i>Szarvas Miklós SJ. (1890–1965)</i>	305

PASSAGES 1. ÉVFOLYAM (2023)

Koreai-félsziget

CSOMA MÓZES: <i>A Koreai-félsziget és Magyarország</i>	315
OSVÁTH GÁBOR: <i>Diák voltam Észak-Koreában. 1970–72</i>	337
CSOMA MÓZES: <i>Gróf Vay Péter élete és utazásai Koreában</i>	355

Mongólia

SZILÁGYI ZSOLT: <i>Mongólia és Magyarország</i>	367
KEMPF BÉLA: <i>A Szegedi Egyetem Könyvtárának Ligeti-hagyatéka</i>	407
SZILÁGYI ZSOLT: <i>Kara György (1935–2022)</i>	417
SZILÁGYI ZSOLT – ROTTÁR MÁTÉ: <i>Ligeti Lajos (1902–1987)</i>	425

Művészek

KELÉNYI BÉLA: <i>Boromisza Tibor (1880–1960)</i>	439
KELÉNYI BÉLA: <i>Csapek Károly (1904–1976)</i>	445

Kapcsolattörténeti esszé

A magyar–mongol kulturális kapcsolatok történeti vázlata

A Szent Istváni államalapítástól napjainkig

SZILÁGYI ZSOLT*

* történész, mongolista, tudományos főmunkatárs, BTK Néprajztudományi Intézet. Email: szilagyi.zsolt@abtk.hu

Kivonat: A magyarok és mongolok egykori nomád életmódjából fakadó közös kulturális gyökerek mind a mai napig fontos hivatkozási pontot jelentenek a két ország kapcsolatában. Az ebből fakadó kölcsönös szimpátia és érdeklődés már – az egyébként meglehetősen későn, csak a 20. század közepén létrejött – diplomáciai kapcsolatfelvétel előtt is tetten érhető volt. Ugyanakkor azt is érdemes itt megemlíteni, hogy nem számítva a Nagy Mongol Birodalom kiépítésének időszakában lezajlott, és a Magyar Királyság szempontjából meglehetősen tragikus következményekkel járó első kapcsolatfelvételt, a tatárjárást, a későbbiekben, főleg a reformkortól kezdődően megélénkülő érdeklődést elsősorban a magyarok tudományos kíváncsisága táplálta. A kétoldalú politikai, gazdasági kapcsolatok, az oktatási, tudományos intézményrendszerek közötti együttműködések a 20. század második felében épültek ki. A magyarok tudományos érdeklődése nemzetközi hírű mongolisztikai műhelyeket hozott létre itthon, és ezek sok esetben a kétoldalú kapcsolatok fontos hivatkozási pontjaivá is váltak. Kijelenthető, hogy amennyiben Magyarország ázsiai kapcsolatait történeti távlatokban – és nem csak a jelenlegi gazdasági együttműködések volumenét tekintve – vizsgáljuk, akkor a magyar–mongol kapcsolat hazánk legfontosabb ázsiai relációi között említhető.

Kulcskifejezések: mongol kultúra; egyéb kulcskifejezések: nomád hagyományok, magyarság keleti kapcsolatai, Ázsia magyar felfedezői, mongolisztika, Ligeti Lajos

Hivatkozás: Szilágyi, Zs., (2023). A magyar–mongol kulturális kapcsolatok történeti vázlata. *Passages* 1:367–405. <https://doi.org/10.59608/pas2023a025.00>

Kollázs képei:

Balra: A kartonra kasírozott fotó alatt az alábbi eredeti felirat olvasható: *Kiachta. Burját mongolok. A képaláírást Cholnoky Jenő készítette, a fotót pedig besorolta a Zichy-expedíció képei közé, de ez valójában egy korabeli műtermi felvétel, készítője és a készítés ideje nem ismert. Forrás: Magyar Földrajzi Múzeum, Földrajzi Intézet fotóanyag, l. sz: 5962-2003*

Középen balra: ld. a 8. képnél

Jobbra: A legbiztosabb közlekedő eszköz. Hátról a Peking-koppenhágai távíróvonal. Felvételt készítette: Geleta József. Forrás: 5966-2003, MFM-Érd

Bevezető

A magyarokat és a mongolokat meghatározó kultúrtörténeti hagyomány kapcsolja össze, ami alapvetően a két nép egykori nomád életmódjára, az ebből fakadóan közös kulturális gyökerekre vezethető vissza. A magyarok a honfoglalás után feladták nomád életmódjukat, a mongolok viszont évszázadokkal tovább megőrizték azt, és ennek az életmódnak a jelentősége a mai Mongóliában sem elhanyagolható. Gazdasági szempontból az ebből származó jövedelem a mongol nemzeti össztermék fontos része, ugyanakkor a nomád hagyomány a mai mongol nemzeti identitás egyik alappillére is.

A magyar és mongol történelem, kultúrtörténet több ponton kapcsolódik egymáshoz még akkor is, ha ezeket az időpillanatokat akár több évszázad is elválasztja egymástól. A magyar államalapítás után először a 13. században keresztezte egymás útját a két nép, és a magyar szempontból keserves tapasztalatokat hozó tatárjárás után a mongol birodalom felbomlása, az utódállamok létrejötte és a nagy földrajzi távolság is akadályozta, hogy a kapcsolat fennmaradjon a központi mongol területek és hazánk között. Gyakorlatilag a 19. századig kellett várni arra, hogy a távolságot leküzdve ez az összeköttetés ismét létrejöhessen, és a 20. század második felében már önálló államok kétoldalú együttműködésének keretében éljen tovább.

A nomád kulturális hagyomány ma is komoly szerepet játszik a két ország kapcsolataiban. Nem csak a kutatásban, a kormányzati kommunikációban van jelen, hanem a mindennapi életben is tetten érhető. A magyarok felé a mongolok részéről rendszeresen megnyilvánuló szimpátia két forrásra vezethető vissza. Az egyik ezek közül a magyarok 1960-as és 1990-es évek között végzett mongóliai tevékenysége. A KGST-n belüli megállapodásoknak köszönhetően magyar élelmiszeripari, állategészségügyi szakemberek dolgoztak az országban, magyar mérnökök vízgazdálkodási, geofizikai, földtani felméréseket végeztek Mongóliában, és Magyarország jelentős erőket fordított a mongol egyetemisták felsőfokú képzésére is. A másik tényező az a rendszerváltások után jelen lévő, és érdekes módon egymással nagyjából párhuzamosan, az utóbbi egy-másfél évtizedben felerősödő kormányzati retorika, ami a kulturális hagyományokat mint identitáselemet beemelte a politikai diskurzusba, és aminek következtében mindkét országban felerősödött az ezekhez a történeti, kulturális hagyományokhoz köthető örökségpolitika. Ennek köszönhetően a nomád eredet, a „hun” hagyomány, amellyel kapcsolatban adott esetben markánsan eltérő narratívákat és értelmezéseket tapasztalhatunk – jelentsen bármit is az adott országokban, vagy egyes szubkultúrákban –, a nomád kulturális gyökerek fontos igazodási pontok, és ugyanakkor ma is meghatározó elemei a mongol identitásnak. Ennek is köszönhetően a – részben spontán, a tudomány belső mechanizmusai alapján kialakuló érdeklődés, részben kormányzati döntések által meghatározott – kutatás napjainkban újult erővel fordul e kérdések felé, ami újabb kapocs a kétoldalú együttműködések terén. Mongóliában is fokozatosan körvonalazódik a „nemzeti tudomány” fogalma, ami bizonyos esetekben a magyar példa követését is jelenti. Erre a későbbiekben még visszatérünk. A nemzetközi hírvagy magyar mongolisztikai kutatások, és általában a magyarok Ázsia iránti érdeklődése, a magyar Ázsia-kutatás sikerei a kölcsönös érdeklődés további erősödését eredményezik.

Az első hírek a mongolokról, Julianus útjai

A magyarok a 13. században az őshaza felfedezésére tett kísérletek során kerültek kapcsolatba az akkor kiépülő Nagy Mongol Birodalom képviselőivel. E magyar próbálkozások következménye volt, hogy évekkel a tényleges támadás előtt értesültek arról, milyen veszély fenyegeti az országot. Ezzel párhuzamosan a mongolokat pedig akkor a nomád államok kialakulásának folyamatát évszázadok óta végig kísérő jellegzetesség, a belső stabilizációt is alapvetően meghatározó hódítás vitte a kipcsak pusztákra és az orosz fejedelemségekre át Magyarországra.

A magyarok és mongolok találkozásának időpontjában e két, nomád kulturális gyökerekkel rendelkező nép történetének alapvetően más korszakát élte. A magyarok évszázadokkal a honfoglalás, az államalapítás és a kereszténység felvétele után már letelepült életmódot folytattak, mindazonáltal érthető érdeklődéssel fordultak a keleti határaikon túli területek felé, és ennek köszönhetően talán valamilyen kulturális reflexek is működhettek. Ugyanakkor az addigra már letelepült magyarok életmódjukat nem tudták összeegyeztetni a nomád mintákkal. Ezt jól példázza a kunokkal szembeni bizalmatlanság, majd az ebből fakadó ellenségeskedés.

A 13. század első fele a Magyar Királyság, mint regionális hatalom fénykora volt. A rendszeres belső konfliktusok ellenére az országot határozott uralkodók irányították, akik jellemzően képesek voltak felülkerekedni a belpolitikai konfliktusokon. Egyúttal az ország egyértelműen erős katonai hatalomként jelent meg, Imre (1174–1204) és II. András (1205–1235) uralkodása alatt a magyar haderő csaknem húsz alkalommal járt a határokon kívül, és külföldi haderő nem volt képes veszélyeztetni az ország biztonságát.¹

A mongolok – ekkor még kevesebb mint fél évszázaddal a mongol törzsek szövetségbe szervezése és az állam alapítása után – épp hódításaik egyik legaktívabb időszakát éltek. Bár az államalapító halála után másfél évtizeddel a vezető rétegen belül érezhetőek voltak konfliktusok – Batu és Güyük,² az Ögödej-ág és a Toluj-ág között, ahogyan erről a *Mongolok titkos története* (MTT) is tudósít³ –, de ezzel párhuzamosan épp a közben zajló hódítások sikerei adták a nagykáni pozíció stabilitását.

Egyúttal azonban épp ezek a hódítások vetítették előre a birodalom feloszlását is. Ebben a kontextusban sajátos szerepe volt a nyugati hadjáratnak és a magyarországi tatárjárásnak is. A nyugati hadjárat sikerei teremteték meg a lehetőségét annak, hogy Batu létrehozza saját országgrészét. Így a nagy nyugati hódítás, miközben a Nagy Mongol Birodalom létrejöttének meghatározó eseménye volt, egyúttal annak felbomlását is elősegítette.

Érthető módon a tatárjárással kapcsolatban teljesen más narratívák jellemzik a magyar és a mongol visszaemlékezéseket. Magyarországon a tatár betörés okozta pusztítás mellett épp a regionális hatalmi státusz, a verhetetlenségbe vetett hit illúziójának elvesztése okozott olyan döbbenetet, ami miatt a későbbi évszázadokban a történészek is keresték az összeomlás okait. A mongolok ugyanakkor teljesen más perspektívából látják a tatárjárást. A nyugati hadjárat a mongol hatalom fénykorához vezető út egyik fontos

1 B. Szabó 2018.

2 Szilágyi 2018.

3 Ligeti 1962. Második, javított kiadás: 2004.

állomása volt, egyúttal a tatárjárás e hódítás térben legtávolabbi eseménye, ami nem sokkal később, épp az utódállamok kialakulása miatt a központi hatalom szempontjából perifériává váló területen történt. Épp ezért lehet, hogy akár a kortárs mongol történeti szövegekben (MTT), akár a későbbi történeti feldolgozásokban ez inkább csak említés szintjén szereplő epizód.⁴ A mongol értelmezés szempontjából a sikeres hódítás feletti nyilvánvaló öröm mellett a Batu és Güjük közötti rivalizálás az, ami meghatározóbb a mongol birodalom későbbi története szempontjából.

Julianus útjai

A magyarok először Julianus barát közvetítésével szereztek tudomást a mongolokról, illetve az országot fenyegető mongol támadásról. Miközben a barát egyik célja a keleten maradt magyarok felkutatása volt, tevékenységét nem lehet elválasztani a domonkos rend egyéb ambícióitól sem. Magyarországon az államalapítás és a letelepedés mellett a kereszténység felvétele jelentett határozott lépést a nomád hagyományokkal való szakítás útján, és részben a keresztény térítés folytatásának célja irányította kelet felé a domonkosokat. A rend még II. András idején, 1221-ben kezdte meg magyarországi működését, és egyik legfontosabb céljuknak épp a hit keleti terjesztését tekintették. Erre jó alkalmat adott például a kunok megjelenése Magyarország keleti határain, a Szörénységben, Moldvában és Havaselvén.⁵ A domonkosok a kunok megtérítése mellett jóval nagyobb ambíciókat tápláltak, így az oroszok nyugati kereszténységre való térítését is. E célok érdekében több utat szerveztek, amelyek közül az első Ottó vezette, aki három társával 1232 körül indult kelet felé,⁶ és vélhetően a Kaukázus közélébe eső területeken kereste a magyarokat. A végül magányosan és betegen hazatért szerzetes fontos információk birtokába jutott, amik Julianust is inspirálták, hiszen Ottó a keleti sztyeppe egy pontosan meg nem határozott területén találkozott magyarokkal.

Julianus három társával 1235 tavaszán indult útnak, az akkor még hercegi rangban lévő későbbi IV. Béla (1235–1270) költségén. Az utat Konstantinápolyig szárazföldön tették meg. Átkelve a Fekete-tengeren nagyjából az Ottó által kijelölt utat követték, de eleinte nem jártak sikerrel. Miután két társa visszafordult, Julianus és Gerhardus folytatták az útjukat. A nélkülözések következtében Gerhardus meghalt, így Julianus végül egyedül érkezett a Volga és a Káma folyók összefolyásának vidékén található Volgai Bolgárországba.⁷ Itt találkozott először egy magyar asszonnyal, akinek az útmutatásai alapján eljutott a Volga bal partján elterülő Baskíriába.⁸

Célját elérve azonban nem csak a magyarok életmódja, a velük való kapcsolatfelvétel kötötte le figyelmét, hiszen hamarosan tudomást szerzett a keleti területekről támadó tatárok (mongolok) közeledéséről is. Beszélt egy tatár követtel is, aki tájékoztatta a mongolok céljairól, ami azonnali hazaút-

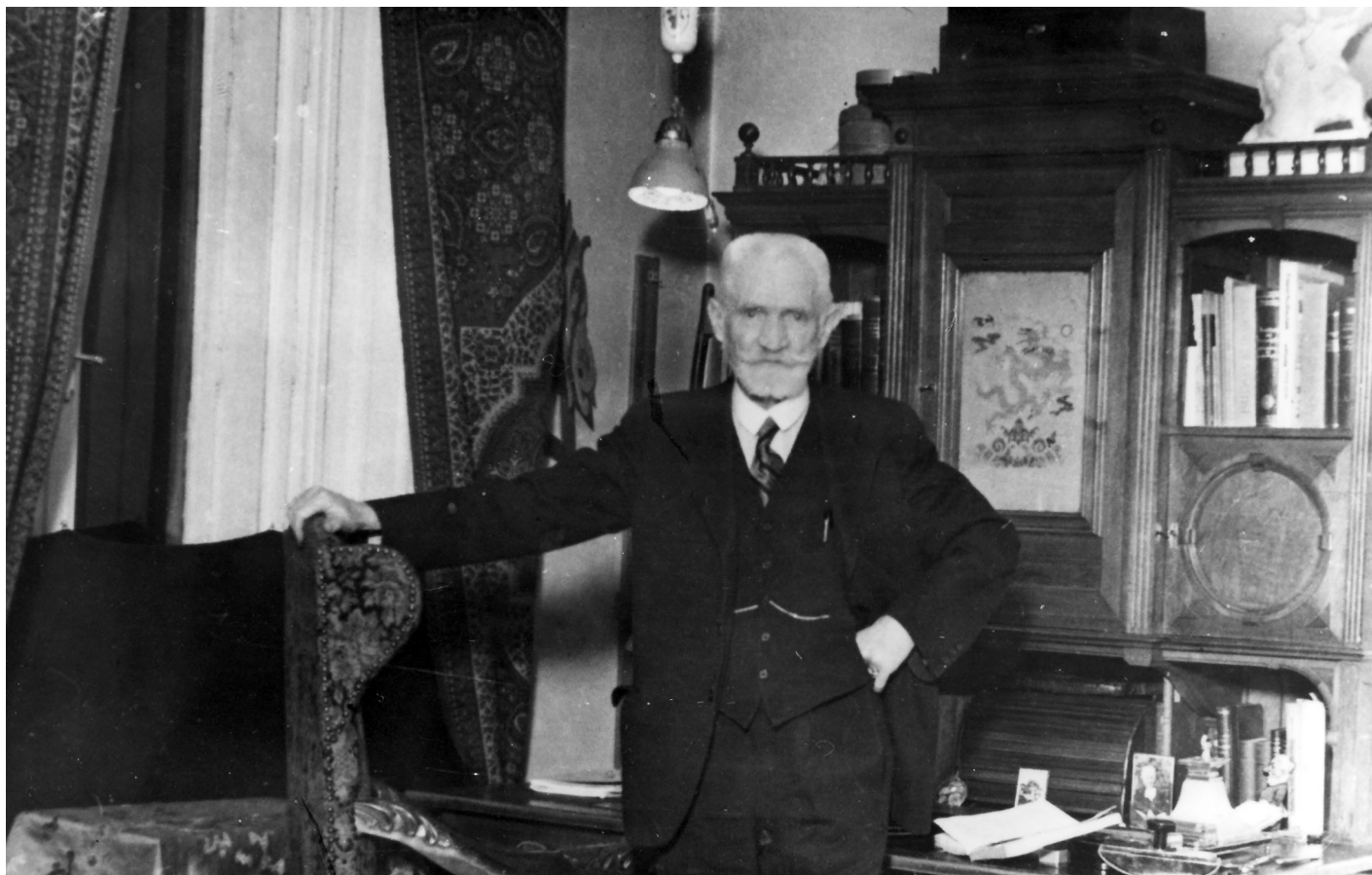
4 A téma iránt érdeklődők szíves figyelmébe ajánlom a tatárjárás kutatásának egyik legutóbbi magyar kezdeményezését, és honlapjukat, ill. publikációikat: <http://tatarjaras1241.elte.hu/> [Hozzáférés: 2022. 01. 24.]

5 Fodor 2012.

6 Györffy 1986, 27.

7 Fodor 2012, 4.

8 Györffy 1986, 37.; Fodor 2012, 6.

ra serkentette Julianust. 1236. december 27-én lépte át a magyar határt,⁹ és azonnal sietett tájékoztatni a megszerzett információkról nem csak pártfogóját, de Rómát is. Jelentését rendtársa és főnöke, Riccardus foglalta írásba, amit azonnal Rómába is elküldtek.¹⁰

Julianus Rómában tett beszámolója után szinte azonnal visszafordult keletre, és három újabb társsal 1237 tavaszán ismét útra kelt, ekkor már vélhetően elsősorban azzal a céllal, hogy minél többet megtudjon a várható mongol támadásról. Alig száz napig tartó útja során fontos információkhoz jutott. A vlagyimir-szuzdali fejedelem átadott neki egy mongol követ által hozott, és IV. Bélának címzett levelet is, ami egyértelművé tette, hogy a mongolok nem fognak megállni a Magyar Királyság határánál, és csak idő kérdése volt, mikor jutnak el odáig.

A magyarországi tatárjárás (1241–1242)

A mongol betörésig és a muhi csatáig a magyarok sikerrel védték országukat. A regionális hatalomnak tekinthető Magyar Királyság a belső konfliktusok ellenére alapvetően stabil volt, katonai erejéből határon túli portyákra is futotta. A muhi csata volt az első, amikor ez a haderő katasztrofális vereséget szenvedett. Nem is csoda, hogy azóta is folyamatosan keresik e csatavesztés és a magyar összeomlás okait,¹¹ hiszen a totális vereség annak fényében még furcsább, hogy az államalapítástól egészen a muhi

1. kép.

A budai várban lévő Antal Károly-féle Julianus szoborról először egy kicsi gipsz modellt készített a művész, amely Cholnoky Jenőé lett, és budapesti lakásán tartotta. A képen Cholnoky áll az íróasztalánál, a kép jobb felső sarkában látszik a kis szobor. Forrás: Magyar Földrajzi Múzeum, Adattár

⁹ Tarján 2018.

¹⁰ Fodor 2012, 4.

¹¹ Toll 2018.

csatáig Magyarország sikerrel védte meg határait, a királyság belső területeit ellenséges seregek nem dúlták.

A mongolok 1235-ben határozták el, hogy folytatják nyugati irányú hódításaikat. Bár a *Mongolok titkos története*, a legfontosabb 13. századi mongol forrás, nem beszél feltétlenül meleg szívvvel Ögödej nagykánról (1228–1241), kétségtelen, hogy a Nagy Mongol Birodalom kialakulásában meghatározó szerepet játszó hódítások köthetők uralkodásához. Ő fejezte be a dzsürcsi Jin-dinasztia elleni hadjáratot, a mongol területekhez csatolta Koreát, és ő indította el a nagy nyugati hadjáratot is.

Mint ismeretes, a mongolok nem először kalandoztak nyugat felé. Dzsebe és Szübötej csapatai a Hvárezmi Birodalom meghódítása után egészen a Volgáig jutottak, és 1223-ban a Kalka folyó mellett jelentős győzelmet arattak a kipcsak-orosz seregek felett. A mai mongol történetírás ezt az epizódot tekinti a későbbi nagy nyugati hadjárat főpróbájának. A mongolok egy korábbi, felderítő jellegű hadjárat sikere után indultak meghódítani a nyugati területeket, egyben konszolidálni a mongol fennhatóságot. Ugyanakkor a nyugati hadjárat megindításában nem kis szerepet játszott Dzsingisz fiaira örökül hagyott útmutatása, a birodalom nagykan általi felosztása és a dzsingiszida hercegek között kialakuló feszültségek. 1235-ben,¹² a hadjárat indításának elhatározásakor már komoly tapasztalatai voltak a mongoloknak azzal kapcsolatban, mi várja őket nyugaton.

1235–1236-ban tehát nem először indultak a mongolok nyugat felé. Ebben a tekintetben a nyugati hadjárat beleillik a korábbi – vagy párhuzamosan zajló – hódítások által kirajzolódó mintába. A mongolok ekkor már nomád elődeiknél jóval eredményesebb módon vették fel a harcot a letelepült társadalmakkal szemben, még akkor is, ha ehhez a sikerhez egy korábban kudarcokkal tűzdelt tanulási folyamat vezetett. Ugyanakkor uralmukat általában több lépcsőben építették ki azokon a területeken, ahol fennhatóságukat később eredményesen konszolidálták. Dzsingisz kán mongoljai nem egy hullámban, egy hadjárat alatt hódoltatták a megtámadott területeket. Korai hódításaik idején – más nomád elődekhez hasonlóan –, első sikereik után nem rendezkedtek be tartósan a leigázott területeken, hanem a megszerzett jelentős hadizsákmánnyal visszavonultak szállásterületükre. Így volt ez a délre indított első hadjárat során a tangut, Nyugati Xia Birodalommal szemben éppúgy, mint a dzsürcsik által alapított Jin-dinasztia elleni, vagy épp a nyugati hódítások idején.¹³

Magyarországra az orosz fejedelemségek legyőzése után, 1241 tavaszán érkeztek a mongol hadak. 1240. december 6-án elesett Kijev, majd az első felderítő seregek 1241 elején jelentek meg Kelet-Lengyelországban, ezt követően a fő összecsapás, a legnicai csata 1241. április 9-én a lengyel sereg vereségével és II. Henrik fejedelem halálával megpecsételte az ország sorsát. Szabad volt az út Magyarország felé is, ahova több irányból törtek be a mongolok. Erdélyen keresztül két portyázó sereg nyomult nyugat felé, illetve a főhad a Vereckei-hágón tört be az országba 1241. március 12-én.

12 Zaankhuu és Altantsetseg 2014, 84–85.

13 Szilágyi 2018.

Az április 11-én Muhi mellett lezajlott csatával,¹⁴ és következményeivel sokan foglalkoztak.¹⁵ A korábbi feldolgozások mellett 2018-ban *A tatárjárás Magyarországon és a mongol hódítás eurázsiai összefüggései* címmel indult egy új interdiszciplináris kutatás Magyarországon,¹⁶ amely megkísérli újra áttekinteni a mongol inváziót, szélesebb kontextusba helyezve azt.

Az kétségtelen, hogy a mongol betörés Magyarországra nézve csaknem katasztrofális következményekkel járt. IV. Béla szinte csak a szerencsének, illetve védelmezői önfeláldozásának köszönhetette megmenekülését, rövid időre az országot is kénytelen volt elhagyni. A muhi vereség után a mongolok gyakorlatilag szabadon mozoghattak az országban, és bár a pusztítás mértékéről nincsenek teljesen egzakt adataink, az kijelenthető, hogy óriási mértékű volt mind emberi életben, mind a vagyon tekintetében. Az kétségtelen, hogy a magyar hadsereg az összecsapás idején a térség messze legütőképesebb erejének számított, de a mongolok – elsősorban hátországuknak, az addig elfoglalt területek által biztosított erőforrásoknak, a haderejük összeszokottságának, gyakorlottságának köszönhetően – ellenfelük fölé kerekedtek, így az összecsapás a magyarok szempontjából nem kecsegtetett semmi biztatóval. Ugyanakkor az is egyértelmű, hogy a muhi csatában a magyar seregek hírnevüknek megfelelően rendkívüli ellenállást tanúsítottak a mongolokkal szemben, akiknek így igen komoly áldozatot kellett hozni a győzelemért, és gyakorlatilag csak egy hajszálon múlt, hogy a hadiszerencse nem fordult a magyarok felé.

A tatárjárással foglalkozó feldolgozások rendre felteszik a kérdést, hogy egy ilyen győzelem után a mongol seregek miért hagyták el olyan gyorsan az országot. A korábbi években általánosan elfogadott vélemény ezzel kapcsolatban az volt, hogy Ögödej nagykán 1241 decemberében bekövetkezett halála játszotta ebben a döntő szerepet. A korábbi értelmezés abból indult ki, hogy a Dzsingisz kánná választása után kialakult hagyomány szerint a nagykáni pozíciót csak olyan uralkodó tölthette be, aki megfelelt három alapvető, és később a történeti hagyományban is meghatározóvá vált feltételnek. Dzsingiszida leszármazottnak kellett lennie, kánválasztó kurultájnak kellett megválasztania, és ezt a gyűlést a központi területeken kellett megrendezni. Az Ögödej halálával megüresedett nagykáni pozíciót tehát csak így lehetett betölteni, és Batu – aki egyébként sem a nagykánnal, sem annak fiával, a később nagykánná választott Güjükkel (1206–1248, uralk. 1246–1248) nem ápolt jó kapcsolatot – elméletileg e kánválasztás miatt hagyta el sietve az országot 1242 tavaszán.

Az utóbbi időben azonban több, ezt az állítást vitató, vagy kiegészítő elmélet is született a kivonulásról. Megjelent olyan elképzelés, hogy a kor változó klimatikus viszonyai okozták a mongol kivonulást,¹⁷ de ezt a felvetést aztán a fent említett kutatócsoport tagjai részben cáfolták, pontosították.¹⁸ Kutatásaikban arra a megállapításra jutottak, hogy a kivonulás okai ennél összetettebbek. Véleményük szerint nem, vagy kevésbé játszott szerepet benne Ögödej halála, inkább arra vezethető vissza, hogy a mongolok csak az ország keleti területein tudták stabilan kialakítani katonai fölényüket,

14 Toll 2018.

15 B. Szabó 2020; Katona 1981; Nagy 2003.

16 B. Szabó et al. 2020.

17 Büntgen és Di Cosmo 2017.

18 Laszlovszky et al. 2018.

IV. Bélát nem sikerült elfogniuk, és emellett nem zárható ki az extrém időjárás okozta nehézségek visszavonulásban játszott szerepe sem. Itt érdemes ismét megjegyezni, hogy – ahogyan arra már fentebb utaltunk – a mongoloktól nem volt idegen, hogy hódításaikat, illetve azok konszolidációját több lépcsőben hajtották végre. Elképzelhető, hogy 1242-ben olyan körülmények alakultak ki, amik miatt már nem volt érdemes folytatni a harcot, ezért vonultak vissza, fenntartva ugyanakkor a későbbi visszatérés tervét. Ez az értelmezés részben magyarázatot adhat arra a kérdésre is, amely sokszor felmerült a korábbi elgondolással kapcsolatban. Nevezetesen, ha Batu valóban a kánválasztásra indult vissza, miért állt meg a Volgánál, miért nem folytatta útját a központi szállásterületig, hogy ott szembeszálljon ottthoni ellenfeleivel. A kor legnagyobb és leggyakorlottabb mongol hadereje állt rendelkezésére, szava emiatt komoly súllyal esett volna latba a kánválasztó kurultájon.

A második tatárjárás

Batu végül nem tért vissza a mongol területekre, hanem a Volgánál maradt, és megalapította Szaraj városát, illetve az egyik legtávolabbi fennmaradt, az orosz, illetve a közép-ázsiai területek történetére egyaránt komoly hatást gyakorló legfontosabb mongol utódállamot, az Arany Hordát.

A mongolok szempontjából a magyarországi hódítás bár sikeresnek volt mondható – hiszen a királyság keleti területein szinte felszámolták a magyar ellenállást –, de leginkább IV. Béla megmenekülése miatt mégsem volt teljes győzelemnek tekinthető. A magyar királytól nem sikerült hűségesküt kicsikarni, és ez a mongol visszavonulás vélhetően összetett okai között is szerepet játszhatott.

1285-ben azonban ismét mongol eredetű hadak dúlták a Magyar Királyság területét, ez a támadás azonban több szempontból is eltért a korábbitól, illetve a mongol hódítások addigi mintájától. Nem egy olyan területre tértek vissza, mint amilyen 1226-ban a Tangut Birodalom, vagy Korea, illetve a kipcsak sztyeppe volt az 1230-as években. A Magyar Királyság viszonylag gyorsan kiheverte a mongol betörés okozta sokkot, hamar megkezdődött az újjáépítés. Ez annyira sikeres volt, hogy IV. Béla már 1258-ban képes volt segédhadakat küldeni a Batu halála után mozgolódó rusz fejedelmeknek, és ez a haderő egészen Kijevig eljutott. Ott megállították őket a tatárok, és a bosszú is hatalmas volt. A halicsi fejedelemséget elsöpörték, feje, Danyiil és IV. Béla lengyel szövetségese, veje, Boleslav kénytelenek voltak Magyarországra menekülni.¹⁹ A tatár sereg vezetője az a Nogaj és Telebuga volt, akik később az 1285-os magyarországi tatár betörést is vezették.

A másik fontos tényező, amire érdemes figyelmet fordítani, hogy a korábban a birodalom részét képező, ekkorra viszont gyakorlatilag függetlenné vált Arany Horda területéről indult a mongol támadás. A központi hatalomnak, a nagykáni udvarnak tulajdonképpen semmi köze nem volt ehhez. Ez a korszak már a mongol utódállam és a Magyar Királyság kapcsolatának időszaka.

A tatárok 1285-ben valószínűleg két irányból, Zemplén – és nem a Vereckei-hágó –, valamint Erdély felől törtek az országra.²⁰ Pestig jutottak, de

¹⁹ Szőcs 2010.

²⁰ Szőcs 2010, 22.; 27–28.

ott a támadás megakadt, és a Dunától visszafordulva, Erdélyen keresztül hagyták el az országot. A mongol visszavonulást a magyarok folyamatos, sikeres ellencsapásai kísérték, amelynek köszönhetően a tatár visszavonulás inkább meneküléssé vált.

Ezt követően sem szakadt meg teljesen a „kapcsolat” a tatár területek és a Magyar Királyság között, az 1290-es években is feljegyeztek összecsapásokat, de ezek a következő évtizedekben már nem voltak többek kis határ menti ütközeteknél. A magyar hagyomány még I. Lajos király (uralk. 1342–1382) 1345. évi tatár hadjáratát tartja számon jelentősebb összecsapásként.

A magyar és a központi mongol területek között gyakorlatilag a tatárjárás után megszakadt a kapcsolat, később már a mongol birodalom utódállamával állt fenn összeköttetés, de fokozatosan ez is elsorvadt. A magyarok és mongolok közötti kapcsolat újjáéledésére egészen a 19. századig várni kellett.

A 19. századi magyar utazók

A 13. századi mongol/tatár betörések után évszázadokig nem volt számottevő kapcsolat a két nép között. A Nagy Mongol Birodalom felbomlása következtében a mongolok befolyása fokozatosan visszaszorult a belső-ázsiai területekre. A mongol hódítás, és az annak következtében létrejött mongol utódállamok a 13. század után még évszázadokig meghatározták Közép-Ázsia politikai színterét, és ez a hatás bizonyos értelemben a mai napig tart. A Jüan-dinasztia 1368-ban elvesztette a Kína feletti fennhatóságot, és a mongolok visszaszorultak a központi szállásterületekre. A 15. századtól a mandzsu korszakig tartó időszak Belső-Ázsia történetének egyik legturbulensebb korszaka, amiben a mongol népek jelentős szerepet játszottak, de a 17. század közepétől a mandzsuk fokozatos térnyerése háttérbe szorította őket. Az 14. és 19. század közötti időszakban tehát nem csak a térbeli távolság, de a közép-eurázsiai térség politikai történései is elválasztották egymástól a magyar és a mongol területeket.

A változást a 19. század második fele hozta meg, és ennek nem politikai, inkább kultúrtörténeti okai vannak. A magyarok Ázsia iránti érdeklődése, a magyar Ázsia-kutatás épp a 19. század második harmadában és a 20. század elején élénkült meg, amelynek a magyar őstörténet iránti fokozódó érdeklődés, az ázsiai kulturális gyökerek megismerésének vágya volt az alapja. Ebben az időszakban erősödtek fel Magyarországon olyan szellemi áramlatok, mint a turanizmus,²¹ amely a Keletről való gondolkodás sajátos és sokszínű irányzata volt,²² ami korai időszakában még a Kelet felé irányuló magyar tudományos érdeklődésre is hatást gyakorolt. Ez a szellemi áramlat aztán a későbbiekben sok ágra szakadt. Egyes képviselői messzire távolodtak a kezdeti gondolattól, de kétségtelen, hogy a tágabb értelemben vett Kelet, és szűkebben a Közép- és Belső-Ázsia iránti érdeklődést alapjaiban határozta meg, sőt Szekfű Gyulának köszönhetően²³ még a diplomáciai kapcsolatok felvételének időpontjában is felsejlik a háttérben, miközben a 20. század közepének politikai, ideológiai környezetében ez már egyáltalán nem volt evidens.

²¹ Farkas 1993.

²² Ablonczy 2016, 27.

²³ Szekfű 1917-ben még publikált a *Turán* című folyóiratban, de csaknem másfél évtizeddel később már éles kritikával illette a turanizmust. Ablonczy 2016, 189.

2. kép.

Gróf Zichy Jenő utazása a mongol pusztákon. Karton hátoldalán felirat: Utazás a Gobi sivatagban. 1898.

Forrás: Magyar Földrajzi Múzeum, Földrajzi Intézet fotóanyag, l. sz.: 7133-2006

Szentkatolnai Bálint Gábor

A 19. század magyar utazói közül az első, akit tudományos érdeklődése a mongol területekig vitt, Bálint Gábor volt, aki 1844. március 13-án²⁴ született egy székely faluban, Szentkatolnán. Nyelvtehetsége már fiatal korában kitűnt, mire leérettségizett több nyelven beszélt. 1866-ban Bécsbe utazott, majd Pesten tanult tovább. Példaképe, Kőrösi Csoma Sándor nyomán itt kezdett érdeklődni a Kelet, és elsősorban a keleti nyelvek iránt, mégis inkább jogot tanult, de tanulmányait anyagi gondjai miatt kénytelen volt megszakítani. 1868-ban ismét Bécsbe utazott, de hamarosan visszatért Pestre, és itt ismerkedett meg Vámbéry Árminnal (1832-1913), akitől törökül és perzsául tanult. Később Fogarasi János (1832-1913) akadémikus is pártfogója, támogatója lett. Fogarasi a magyar-mongol nyelvkapcsolat lelkes híve volt, az ő közvetítésével került kapcsolatba Bálint Gábor a Magyar Tudományos Akadémiával, és az Akadémia Fogarasi ajánlásával küldte ki a fiatal nyelvtudóst Oroszországba. Útját fele-fele arányban finanszírozta az MTA és Fogarasi.²⁵

Bálint végül 1871-ben indult el első keleti útjára. Júliusban érkezett Kazánba, ahol azt tervezte, hogy az ottani tanszéken keleti nyelveket tanul, majd a tatárok és kalmükek között végez kutatásokat. Odaérve tapasztalta, hogy a nyelvi tanszék, ahol tanulni tervezett, Szentpétervárra költözött, de Bálint maradt, és tatár, valamint kalmük tanulmányokat is sikerült folytatnia. Szeptemberben tovább utazott Asztrahánba, majd 1873. február 21-én indult el Urgába. A mongol fővárosban 151 napot töltött, és csakúgy, mint korábbi állomáshelyein elsősorban beszélt nyelvi, népköltési anyagot gyűjtött.

²⁴ Obrusánszky 2007.

²⁵ Rákos 2013.

Hazatérte után hozzálátott gyűjtései feldolgozásához, amihez az Akadémia anyagi támogatást is nyújtott számára. 1875–1877 között megjelent a *Kazáni-tatár nyelvtanulmányok* című munkája (1875: *Kazáni-tatár szövegek és fordítás*; 1876: *Kazáni-tatár szótár*; 1877: *Kazáni-tatár nyelvtan*), ezt később Berta Árpád is feldolgozta.²⁶ Bálint a mongol anyag feldolgozásával, közreadásával sokkal lassabban haladt, végül nem is készült el teljesen. Ebben biztosan akadályozta az is, hogy közben megromlott a viszonya az Akadémiával, így a mongol kötetei közül csak egyet jelentetett meg 1882-ben. Gyűjtéseit később Birtalan Ágnes közreadta.²⁷ Bálint 1877-ben csatlakozott Széchenyi Béla keleti expedíciójához, de útja betegsége miatt rövid ideig tartott, kénytelen volt hazatérni, mielőtt az expedíció ténylegesen megkezdhetné volna munkáját.

Bálintot hazatérte után többen is az Akadémia külső tagjának javasolták, de felvétele nem történt meg, mert a magyar nyelv eredete, és altaji, illetve mongol kapcsolatai körüli vita elmérgesedett közte és Budencz József (1836–1892), illetve Hunfalvy Pál (1810–1891) között. Budencz maga is foglalkozott a mongol nyelvvel, *Rövid mongol nyelvtan* című munkájában²⁸ közre adta a klasszikus mongol nyelv rövid leírását. Mind ő, mind Hunfalvy az akadémiai körökben jóval beágyazottabbak voltak, mint Bálint, vagy akár Vámbéry, így saját nézeteik védelmében hatékonyan léptek fel velük szemben. Az ugor-török háború hullámai végül önkéntes száműzetésbe sodorták Bálintot, aki 1879-ben el is hagyta az országot. Külföldről csak 1890-ben sikerült visszacsábítani hazájába, de ekkor már tudatosan távol tartotta magát a pesti közegtől. A Kolozsvári Egyetemen tanított, ahol 1893-ban foglalta el tanszékvezetői állását, és 1912-es nyugdíjba vonulásáig ott tanított.

A századfordulóra már részben elcsitultak azok a viták, amik Bálintot külföldre űzték. Munkái közül többet kiadtak, állításai egy részét korábbi ellenlábasai is méltányolták. Tevékenysége hosszú évekig a feledés homályába veszett, és csak az 1960-as évek végétől kezdték ismét felfedezni azt az úttörő munkáját, amit a keleti nyelvek kutatásában és a magyar mongolisztikai kutatások elindítása érdekében tett.

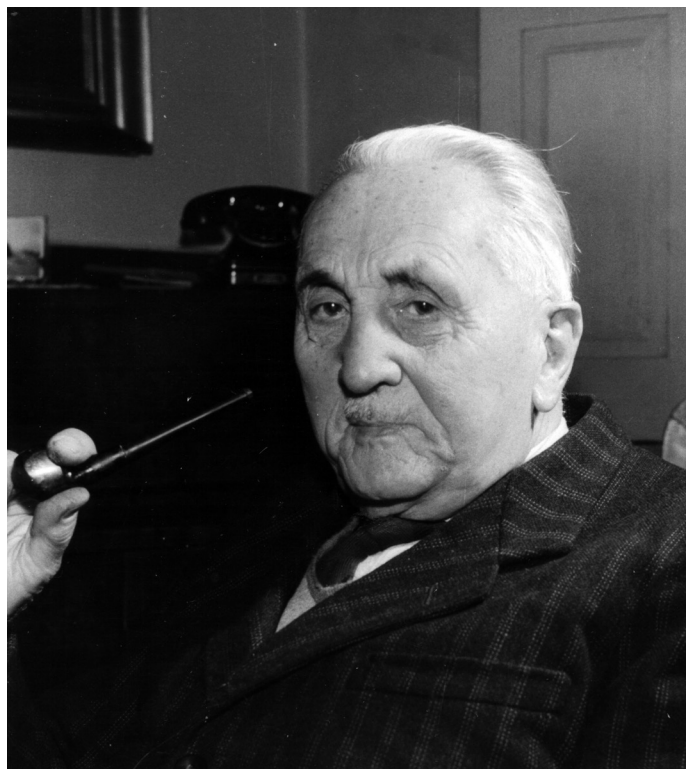
Kapcsolatok a 20. század elején. Magyarok Mongóliában

Szentkatolnai Bálint Gábor útja után évtizedekig nem lépett magyar utazó, felfedező, tudós Mongólia földjére. A 19. század végének és a századfordulónak a jelentős expedíciói elsősorban Kínát, Közép-Ázsiát célozták. **Széchenyi Béla** (1837–1918) már említett, 1877–1880 között zajló vállalkozása elsősorban a térképezést, földtani felmérést, a flóra és fauna vizsgálatát, illetve a Kínában fellelhető nyelvek tanulmányozását tűzte ki céljául. A Shanghaj–Dunhuang–Kuku noor–Jünnan–Burma útvonalat járták be. Az expedíció értékes néprajzi és természettudományos anyagokkal tért vissza, de a terepen végzett munkában a legfontosabb szerepet **Lóczy Lajos** (1849–1920) geográfus játszotta. Az ő nevéhez fűződnek az út legfontosabb tudományos eredményei Belső-Ázsia és Nyugat-Kína geomorfológiája és paleontológiája területén (pl. a Góbi keletkezését magyarázó elmélet kialakítása, vagy a dunhuangi Ezer Buddha barlangjainak ismertté tétele).

²⁶ Berta 1988.

²⁷ Birtalan 2009; 2011.

²⁸ A kötetet Ligeti Lajos adta ki újra 1977-ben: Budencz 1977.

3. kép

Prinz Gyula portréja. Forrás: SZTE Klebelsberg Könyvtár, Keleti Gyűjtemény

Stein Aurél (1862–1943) utazásait is feltétlenül meg kell említenünk e felsorolásban, továbbá nem szabad megfeledkeznünk **Cholnoky Jenő** (1870–1950) és **Prinz Gyula** (1882–1973) ázsiai expedícióiról sem,²⁹ ahogyan **Almásy György** (1867–1933) kazakok és kirgizek között tett útjai is fontosak a magyar Ázsia-kutatás történetében. Almásy kétszer (1900, 1906) járt Kazak- és Kirgizföldön. Első útjáról egy részletes összefoglalóban számolt be (*Vándor-utam Ázsia szívébe*, 1903). Második útjáról kevés információ állt rendelkezésünkre, ami napjainkban némileg változni látszik, hiszen a közelmúltban jelent meg egy ezzel foglalkozó kötet mai magyar Ázsia-kutatók tollából.³⁰

A magyarok ázsiai útjairól szóló összefoglalókban ritkán szokták emlegetni **Gubányi Károly** (1867–1935) nevét, pedig igazán érdekes tudósításokat olvashatunk tőle a mongol északkeleti határvidékre, Szibéria távol-keleti területeire, illetve Mandzsúriára vonatkozóan. Gubányi a transzszibériai vasút építésében részt vevő vasútmérnök volt, és keleti tartózkodásának tapasztalatait 1907-ben megjelent könyvében foglalta össze.³¹

A huszadik század második évtizedéig kellett arra várni, hogy a magyarok és a mongolok között – ha csak közvetve is – ismét kissé szorosabbá váljon a kapcsolat. Ez már nem elsősorban a magyarok érdeklődésére, hanem sokkal inkább politikai okokra vezethető vissza. 1911-ben a kínai forradalom kirobbanása és a császárság megszűnése után a mongolok deklarálták elszakadásukat Kínától, amihez az addig uralkodó mandzsu Qing-dinasztia fennhatósága alatt kénytelenek voltak csatlakozni. Az 1911. december 29-én trónra emelt mongol főléma kormánya azonnal lépéseket tett az or-

29 Prinz a könyvét kalandos úton, csak 1945-ben tudta megjelentetni. Sajátos módon reprint kiadásban, mert az első változat nyomtatott példányai a háborúban megsemmisültek, így a kötetet 1945-ben újranyomták. Prinz 1945.

30 Sántha és Somfai 2021.

31 Gubányi 1907. A kötet előszavát Lóczy Lajos írta.

4. kép

A mandzsúriai vasútépítés Nikolszk (mai neve: Usszurijszk) és Ninguta (mai neve: Ningan) között. Alagútépítés a 113. km-nél. Jobbról az első Gubányi Károly, 1900. július. Felvétel készítője Hoszita Eimacu, további adatot lsd. 244. oldal. 6. kép aláírás. Forrás: Magyar Földrajzi Múzeum, Földrajzi Intézet fotóanyag, l. sz.: 5881-2003

szág megváltozott státusának nemzetközi elismertetésére.³² Kilenc ország, köztük az Osztrák–Magyar Monarchia kormányai kaptak hivatalos levelet erről, de pozitív válasz sehonnan sem érkezett.³³ A hivatalos kapcsolat így ekkor nem jöhetett létre a magyarok és mongolok között, de az évtized fordulóján már ismét mongol földre léptek magyarok.

Részen ennek is politikai okai voltak, hiszen az első világháború sortolta erre a vidékre azokat a magyar hadifoglyokat, akik a húszas években eljutottak Mongóliáig. Általában a szibériai hadifogságból ilyen-olyan okok miatt szabadulva érkeztek az országba, ahol hosszabb-rövidebb ideig éltek. Geleta József 1920–1929 között, Radnóti Roth Andor 1922-ben járt Mongóliában. A hadifoglyok közül Báder Pál töltötte ott a leghosszabb időt 1924–1958 között, akinek fia, Jenő Mongóliában telepedett le.³⁴

Közülk talán a leghíresebb **Geleta József** (1895–1965) volt, akit hadifogolyként deportáltak Szibériába. 1917-ben csatlakozott az orosz forradalomhoz, és szabadulása után Mongólián és Kínán keresztül akart hazajutni. Ungern von Sternberg 1920. októberi mongóliai betörése előtt érkezett az országba,

32 1912. október 29-re datálódik az a levél, melyben az új mongol kormány tájékoztatta Franciaországot, Németországot, Angliát, az Egyesült Államokat, Japán, Dániát, Hollandiát, Belgiumot és az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminisztériumait az ország függetlenségének kikiáltásáról. Szilágyi 2011, 173–174. Mongol Állami Történeti Levéltár, FA-4.HN-39.

33 Az egyetlen kivétel ez alól Tibet. Egy 1913. január 21-én aláírt szerződésben Tibet és Mongólia kölcsönösen elismerte egymás függetlenségét, elismerték a 13. dalai láma tibeti, illetve a 8. bogd gegeen mongóliai szekuláris hatalmát. A szerződés olyan történelmi korszakban született, melyben mindkét államnak kiemelten fontos volt a külső legitimáció, így nem véletlen, hogy a gyakran tibeti mintákat követő mongol teokratikus kormányzat, illetve a mongol buddhizmus forrásának tekinthető Tibet kormánya sietett elismerni egymás szuverenitását. Szilágyi 2013.

34 Teleki 2016.

5. kép

Átvonuló mongolok asszonyai.
Felvételt készítette: Geleta
József. Forrás: Magyar Földrajzi
Múzeum, Földrajzi Intézet
fotóanyag, l. sz.: 5967-2003

Kjahtában, később a mongol fővárosban, Urgában töltött éveket. Ott a mongol Nemzetgazdasági Minisztérium elektronikai előadója lett, több épület építésében, és a mongol villamosenergia-hálózat kialakításának kezdeti lépéseiben is részt vett. Élményeiről Forbath László írt összefoglaló munkát.³⁵

Radnóti Roth Andor (1893–1964) orvostanhallgató volt Budapesten. Geletához hasonló módon került Szibériába, ahol később a szovjet hadsereg magyar katonáinak orvosa lett. Orosz nőt vett feleségül, majd Mongóliába került, ahol C. O. Dambadorzs (Ts. O. Dambadorj, 1892–1932) és Ceven Dzsamcaránó (Tseveen Zhamtsarano, 1880–1942) segítségével találkozott a forradalom kulcsfiguráival, köztük Szühebátorral (D. Sükhbaatar, 1893–1923) is. 1922. április 1-jén kapott engedélyt arra, hogy három fényképezőgépével felvételeket készítsen a nem katonai tárgyú eseményekről. Az 1930-as évek elején érkezett vissza Magyarországra. 1964-ben bekövetkezett halála előtt a forradalmak veteránjaként ismét ellátogatott Mongóliába.³⁶ Magándokumentumait és 66 fényképét a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzik.

Báder Pál szintén az első világháborúban esett hadifogságba, és ő is csatlakozott az októberi forradalomhoz. Ulan-Udéban szerelőként dolgozott, majd határőrként tevékenykedett Kjahtában. Innen utazott Altanbulagba 1924-ben, majd később Ulánbátorba költözött, ahol kőművesként számos új épület, egyetemek, kórházak építésében segédkezett. A mongol fővárosban

35 Forbath 1934. A kötetet később angolul, sőt mongolul is megjelentették. Forbath 2016; Geleta 1936.

36 Kara 1971, 1–8.

élt orosz feleségével, és csak 1958-ban utazott vissza Magyarországra. Fia, Báder Jenő Ulánbátorban maradt, ahol orvosként dolgozott, és később nyugdíjas éveiben az ottani magyar nagykövetség portásaként tevékenykedett.³⁷

Ligeti Lajos és a magyar mongolisztika intézményesülése

A korábban nagyon röviden áttekintett, és a kezdetekben a magyar őstörténet kutatásától elválaszthatatlan Ázsia-kutatás a 19. század utolsó harmadában elsősorban Közép-Ázsia, illetve a Távol-Kelet irányába koncentrált figyelmét, majd az érdeklődés fokozatosan a belső-ázsiai területek felé fordult. Ennek egyik úttörője kétségkívül maga Kőrösi Csoma Sándor (1784–1842), talán a magyar Ázsia-kutatás, de mindenképp a magyar tibetisztika elindítója volt, aki a korábban említett magyar felfedezőket is megelőzve végzett felbecsülhetetlen értékű munkát Belső-Ázsiában, ha nem is pont azon a területen, amit indulásakor elérni kívánt. Az eurázsiai sztyeppévezet keleti vidékeit a magyarok közül kevesen célozták, a fent tárgyalt Szentkatolnai Bálint Gábor után több mint fél évszázaddal végül Ligeti Lajos volt az, aki eljutott a mongolok közé. A politikai viszonyok akkor még nem tették lehetővé, hogy Ligeti a központi mongol szállásterületre, a mai Mongóliába utazzon, de az 1928–1931 közötti belső-mongóliai útja végül a magyar mongolisztikai kutatás egyik mérföldköve lett.

Ligeti Lajos (1902–1987), a magyar Belső-Ázsia kutatás iskolateremtő mestere, 1902. október 28-án született Balassagyarmaton. Érettségi után 1921-ben vették fel az Eötvös Collegiumba, és beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetem klasszika-filológia szakára, ahol 1925-ben latin-

6. kép

Ereklyetartó torony (sztúpa),
Mongólia, 1920-as évek.

Fotó: dr. Radnóti Andor.

Forrás: 69.211

© Magyar Nemzeti Múzeum

³⁷ Az itt röviden tárgyalt egykori hadifoglyokon kívül Teleki Krisztina még másokat is említ összefoglalásában. Teleki 2016, 69.

ból és görögből tette le a tanári vizsgát.³⁸

Ligetire első kollégiumi éveiben meghatározó hatást gyakorolt Gombocz Zoltán, akitől előbb franciát tanult, majd felvette egyetemi óráit is. Turkológiát – a Vámbéryt az általa alapított tanszék vezetésében követő – Németh Gyulától hallgatott. Ezek az élmények meghatározták későbbi tudományos érdeklődését is.

1925-ben Párizsba utazott, ahol kínait, mongolt, tibetit és török nyelvést tanult. Itteni tanárai közül most csak Paul Pellio világhírű sinológust emeljük ki, aki 1911 óta volt a Collège de France professzora, és Ligeti megfellebbezhetetlen tekintélyű példaképévé vált. Hároméves ott tartózkodása végén nem fogadta el a felajánlott tanári állást, hanem hazautazott, és rövid ideig egykori kollégiumában tanított. A bizonytalan magyar viszonyok aztán arra késztették, hogy az MTA és a Kultuszminisztérium támogatásával Kínába utazzon. Ott végzett hároméves kutatásának élményeit a népszerű, sokszor hivatkozott *Sárga istenek, sárga emberek*³⁹ című kötetében adta ki. Tudományos eredményei a Kőrösi Csoma Társaság gondozásában jelentek meg 1933-ban.⁴⁰

7. kép.

Lung-ciüan-sz' [Longquan si]. Ligeti a tűznél melegszik. (Ulan[-]qada/Ulān Xad/Ulan Hata/Chifeng 赤峰 közelében, 1930. március). Forrás: Magyar Földrajzi Múzeum, Földrajzi Intézet fotóanyag, l.sz.: 5517-2003

Ligeti 1931-ben visszatért Magyarországra, ahol meglehetősen kedvezőtlen viszonyok fogadták. 1934-re az addig már mongol nyelvészetből habilitált magántanár megélhetése annyira bizonytalanná vált, hogy párizsi barátai ismét Franciaországba hívták, biztos állást és állampolgárságot is kínálva neki. Talán ez volt az a pillanat, ami végre a magyar döntéshozókat is cselekvésre sarkallta, és Ligetinek állást ajánlottak. 1936-ban az MTA levelező tagja lett, 1939-ben pedig megalapíthatta a Belső-ázsiai Intézetet, ahol előbb mongolt, majd tibetit is oktatott. Ez lett a későbbi ELTE-s Belső-ázsiai Tanszék elődje.

Ligetinek nem csak oktatói, iskolateremtő munkássága meghatározó, de jelentős tudományszervezői tevékenysége is, amely alapvető hatást gyakorolt a magyar Ázsia-kutatás felsőoktatási és akadémiai intézményi hálózatának kialakulására. 1947–1950 között részt vett az Akadémia átalakításában, így lett az új szervezet egyik alelnöke is, amely pozíciót páratlanul hosszú ideig töltötte be. 1956-ban az Akadémia ügyvezető alelnöke lett, és talán épp az ezzel járó lehetőségeknek köszönhetően 1956-ban és 1957-ben a „modern kori” magyar mongolisztikai kutatást meghatározó események zajlottak: B. Rincsen (Byambiin Rinchen, 1905–1977) magyarországi látogatása, illetve fiatal magyar keletkutatók első mongóliai útja, amikre alább még kitérünk.

Ligeti 1950-ben indította útjára az *Acta Orientaliát*, a diszciplína máig meghatározó folyóiratát, emellett elévülhetetlen érdemei voltak az MTA Könyvtár Keleti Gyűjteményének megszervezésében, amely 1951-ben nyitotta meg a kapuit az Akadémia főépületének földszintjén. A Keleti Gyűjtemény nem utolsósorban Ligetinek és tanítványainak is köszönhetően mások mellett olyan gazdag és érdekes mongol és mandzsu gyűjteménnyel rendelkezik, hogy mongóliai és kínai kollégák is rendszeresen járnak ide

38 Róna-Tas 1987.

39 Ligeti 1934.

40 Ligeti 1933. Ligeti bibliográfiája elérhető itt: <http://www.ek.szte.hu/ligeti-lajos-muveinek-bibliografiaja/> [Hozzáférés: 2022. 01. 22.]

kutatásokat folytatni.⁴¹ Az ELTE tanszékén először 1957-ben kezdett dolgozni az első olyan kutató, akinek álláshelyét az MTA finanszírozta, később ez az együttműködés folytatódott az MTA–ELTE Altajisztikai Kutatócsoport 1969-es indulásával. Ligeti ugyanabban az évben szervezte újjá a Kőrösi Csoma Társaságot is, amely mai napig az Ázsiával foglalkozó kutatások egyik fontos hazai fóruma.⁴²

Mongolisztikai oktatás és kutatás Magyarországon

A magyar–mongol kulturális kapcsolatok összefoglalásánál kikerülhetetlen, hogy néhány szót szóljunk a Magyarországon folyó Mongóliával kapcsolatos felsőoktatási képzésről is. Mint korábban írtuk, a Magyar Tudományos Akadémia, illetve a magyar tudományosság hozzá köthető képviselői már a kutatások korai időszakában kapcsolódtak a Közép- és Belső-Ázsiába irányuló expedíciókhoz, segítették a Mongóliába induló kutatók útjait. E tudományos diszciplína magyarországi kiteljesedése azonban mindenképpen azoknak a magyar oktatási műhelyeknek a létrejöttéhez köthető, amelyeket Ligeti Lajos hozott létre az 1930-as, 1940-es évek fordulóján. Ezek nem csak a magyar Ázsia-kutatás fontos központjaivá váltak, de a magyar–mongol kétoldali kapcsolatokban is mindig fontos hivatkozási pontot jelentettek, jelentenek.

8. kép.

Harcsin-uang-miao [Xarčin wang miao]. Az ördögös tánc szereplői. (Ulayan[-]qada/ Ulān Xad/Ulan Hata/Chifeng 赤峰 közelében, 1930. február) Forrás: Magyar Földrajzi Múzeum, Földrajzi Intézet fotóanyag, l.sz.: 5491-2003

41 A gyűjtemény mongol és mandzsú anyagának katalógusát Kara György adta ki: Kara 2001. A tibeti katalógust Orosz Gergely jelentette meg három kötetben: Orosz 2008–2009.

42 A Társaság 1920-ban indult az MTA keretein belül Felvinczi Takáts Zoltán és Teleki Pál kezdeményezésére. 1949-ben befejezte munkáját, és húsz évvel később, Ligeti kezdeményezésére indult újra. Itt az adatok eltérőek annak tekintetében, hogy az újjászervezés 1968-ban, vagy 1969-ben történt. <https://korosicsomatarsasag.hu/>; <https://www.facebook.com/Korosi.Csoma.Tarsasag/> [Hozzáférés: 2022. 01. 22.]

9. kép.

Kara György, Mongólia,
1957. A fotó bal szélén
Kőhalmi Katalin. Fotó:
Róna-Tas András. Forrás:
SZTE Klebelsberg Könyvtár,
Keleti Gyűjtemény

Az ELTE Belső-ázsiai Tanszékének immár nyolc évtizedes története elválaszthatatlanul összekapcsolódik a 20. századi magyar altajisztikai, mongolisztikai és tibetisztikai kutatásokkal, éppúgy, mint a magyar őstörténeti, nyelvi és kultúrtörténeti vizsgálódások fő áramával. Ugyanakkor a tanszéken folyó oktatási és tudományos tevékenység szorosan kötődik az intézmény korábbi és mai vezetőinek tudományos pályájához is. Az alapító Ligeti Lajos, illetve a tanszékvezetői poszton őt követő tanítványa, **Kara György** (1935–2022), majd az ő utóda, Birtalan Ágnes tudományos érdeklődése erősen befolyásolta azt a kutatási irányt, amelyet ez a felsőoktatási műhely az elmúlt évtizedekben művelt.

Ligeti Lajos a magyar orientalisztika egyik meghatározó, nemzetközi szinten is igen magasan elismert képviselője volt, aki maga is a magyar nyelv szókincsének eredetéről folytatott kutatásai során jutott el arra a tudományos pályára, mely az orientalisztika nemzetközi szaktekintélyévé avatta. A tanszéket Ligeti Lajos számára alapították a Budapesti Tudományegyetemen, ahol az 1930-as évek eleje óta folytatott oktatói munkát. Ligeti – aki 1936 óta a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja is lett – több jelentős ázsiai kutatóúttal a háta mögött indította el a máig itt folyó oktatási és kutatási tevékenységet. A mongol nyelv, és a mongolisztika egyéb területeinek oktatása már az alapításkor megkezdődött, majd 1942-ben megindult a tibeti nyelvi képzés. E két egymással szoros kapcsolatban álló diszciplína oktatása napjainkig folyik az ELTE-n, 2019 óta immár külön, önálló tanszéki keretek között.

1969-ben a Belső-ázsiai Tanszék mellett jött létre az MTA Altajisztikai Kutatócsoport, amely az MTA támogatásának köszönhetően jelentékenyen

hozzájárult az egyetemen folyó kutatási és oktatási munkához is. A kutatócsoport csaknem negyvenéves működése alatt jelentős eredményeket tett le az asztalra a magyar altajisztikai, mongolisztikai kutatások terén. 2006 végén a kutatócsoportot elsősorban nem szakmai okok alapján szüntette meg az Akadémia, és ez a lépés a magyar Belső-Ázsia kutatáson nehezen múló sebet ejtett.

Ligeti visszavonulása után Kara György vette át a tanszék irányítását. Vezetésével az ekkorra már jelentős nemzetközi ismertséget és elismertséget szerzett tudományos műhelyben tovább folytak a filológiai alapú kutatások, de az öröndetesen gyarapodó hallgatói létszámnak, illetve a tudományos munkába bekapcsolódó fiatalabb generációnak köszönhetően ezek egyre sokszínűbbé váltak, és az oktatásban egyre jelentősebb szerepet kaptak a buddhizmus- és nyelvjáráskutatással kapcsolatos stúdiumok.

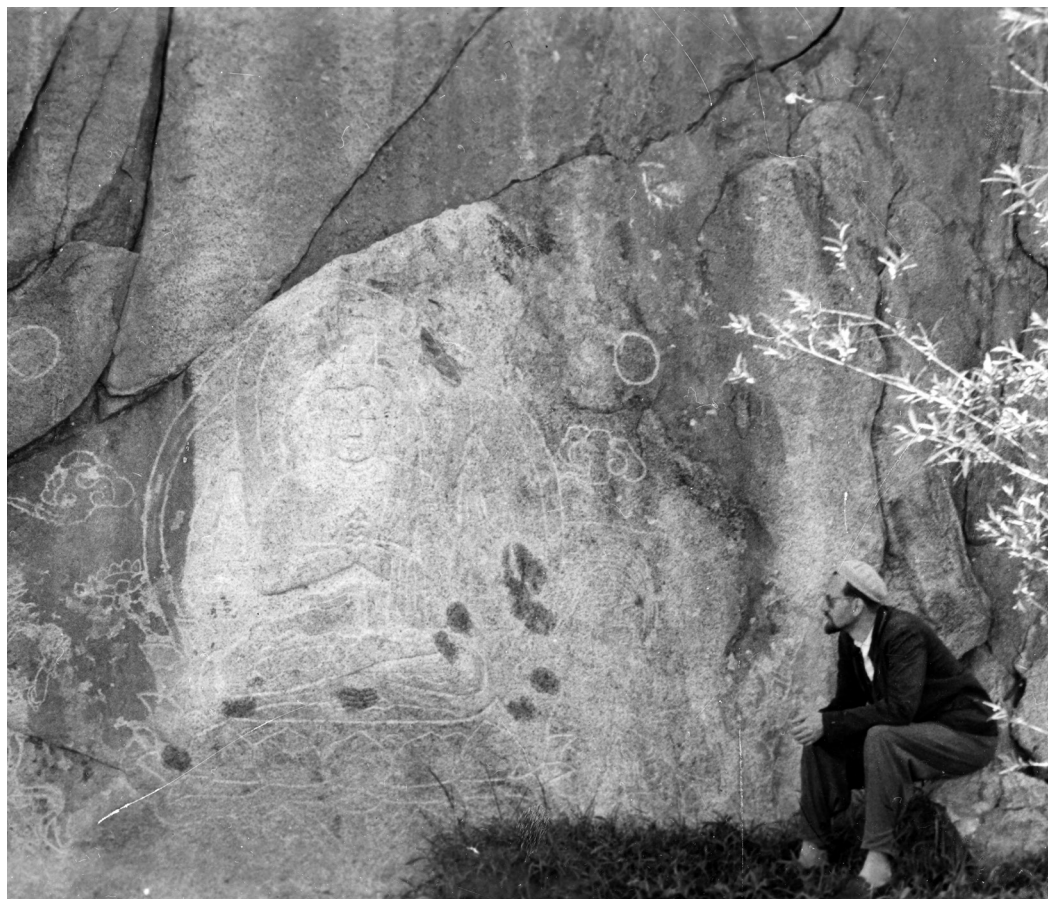
Az 1990-es évek elejéig a mongol és tibeti szak B-szakként működött az egyetemen, de 1993-tól önálló felvételi szakká válásuk jelentős változásokat hozott a tanszék életében. A hallgatói létszám néhány évig ugrásszerűen megnőtt mindkét szakon. Ez részben annak köszönhető, hogy a rendszerváltások után a posztszovjet térséggel együtt Mongóliában is újabb kutatási lehetőségek nyíltak meg a tanszék oktatói, illetve az Altajisztikai Kutatócsoport munkatársai előtt, aminek köszönhetően új programok, témák körvonalazódtak. 1991-ben Sárközi Alice ötlete alapján indult a Mongol Tudományos Akadémia és a Magyar Tudományos Akadémia közös mongóliai *Népi műveltség és nyelvjárás kutató expedíciója*, amely tulajdonképpen a kétezres évek közepéig folytatta tevékenységét Sárközi Alice és Birtalan Ágnes vezetésével. A program finanszírozását alapvetően az MTA vállalta magára, de a kutatásokat többször támogatta az OTKA (ma NKFIH), a brit Arnold-Stein és a tajvani Chiang Ching-kuo Alapítvány is. Az Altajisztikai Kutatócsoport megszűnésével a finanszírozást még egy ideig sikerült megoldani ezeknek a pályázatoknak a segítségével.

2014-ben az akkori mongol államfő, C. Elbegdordzs (Tsahiagiin Elbegdorj) magyarországi hivatalos látogatásán adta át a Mongol és Belső-ázsiai Tanszék mellett alapított Mongolisztikai Kutatóközpontot. A kutatóközpont mongol állami támogatásból jött létre, indulásakor két fiatal kutató számára tudott kutatási lehetőséget biztosítani.⁴³

2008-ban a tanszék csatlakozott az akkor kialakított ELTE Távolkeleti Intézethez, azóta ennek keretében folytatja a munkát. Időközben a tanszék alól kiszervezték a tibeti képzést, neve ekkor változott Mongol és Belső-ázsiai Tanszékre. A tibeti oktatás a 2019-ben létrejött önálló Buddhológiai és Tibetisztikai Tanszéken folytatódik.

Az MTA–ELTE Altajisztikai Kutatócsoport megszűnésével szerencsére nem zárultak le a magyar–mongol akadémiai kapcsolatok. Az egykori kutatócsoport munkatársai vagy nyugdíjba vonultak – de nem hagytak fel kutatói munkájukkal –, vagy az Akadémia más szervezeti egységeiben folytatták munkájukat. A magyar–mongol kétoldalú akadémiai kutatások koordinálását jórészt az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézete vállalta magára, köszönhetően annak, hogy a

43 <http://tavolkeletiintezet.elte.hu/index.php?menu=kozpontok&almenu=mongolisztika-kp> [Hozzáférés: 2022. 01. 20.]

10. kép.

Erdélyi István egy sziklavéset előtt, Mongólia, 1962. Magyar Földrajzi Múzeum, Erdélyi-hagyaték, (l. sz.: nélkül)

kutatócsoport egykori munkatársa, Szilágyi Zsolt itt folytatta munkáját. Az elmúlt másfél évtizedben a kétoldalú kapcsolatok elsősorban a magyar Néprajztudományi Intézet, illetve a Mongol Tudományos Akadémia Történettudományi és Néprajzi Intézete által végzett közös kutatásokban öltöttek testet. A bilaterális kapcsolatok keretében végzett etnológiai terepmunkák, történeti kutatások mellett 2017-ben a két intézmény egy közös tájrégészeti kutatási programot is útjára indított.⁴⁴ Ezzel nem csak a közös kutatások újabb fejezete nyílt meg, de lehetővé vált a rendszerváltások előtt oly sikeres – jellemzően 1961–1990 között megvalósult –, és magyar részről elsősorban **Erdélyi István** (1931–2020) nevével fémjelzett kétoldalú régészeti együttműködések megújítása is. A program jelenleg is folyik, a tájrégészeti adatgyűjtések alapján a régészeti feltárások tervezése zajlik.

A régészeti együttműködések terén mindenképp érdemes megemlíteni az őskorral foglalkozó **Gábori Miklós** (1925–1996) nevét, akinek 1958-as első mongóliai útja tekinthető a magyar-mongol régészeti együttműködések kezdetének, illetve **Horváth Tibort** (1910–1972), a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum egykori igazgatóját, aki 1961-ben Erdélyivel párhuzamosan kezdett kutatómunkát Mongóliában.⁴⁵

A Néprajztudományi Intézet munkatársai már az intézmény megalapítása (1961) körüli években is végeztek néprajzi terepmunkákat Mongóliában. Közülük mindenképp meg kell említeni Diószegi Vilmos (1923–1972) nevét,

44 <http://khiland.hu/>; <https://abtk.hu/132-khi-land> [Hozzáférés: 2022. 01. 20.]

45 Csiky 2022.

aki az oly meghatározó oroszországi terepmunkái (1957, 1958) után 1960-ban Mongóliában végzett kutatásokat, amihez tematikusan kapcsolódik az 1964-ben Tuvában végzett gyűjtése is.

A diplomáciai kapcsolatok felvétele
és a kapcsolatok első szakasza (1950–1990)⁴⁶

A bevezetőben már korábban említett magyarországi turanizmus, általában az ázsiai kultúrák iránti érdeklődés, illetve a magyar kultúra Belső-Ázsia felé vezető kapcsolatainak felfedezése, valamint a mongol diplomácia magyarok – akkor még az Osztrák–Magyar Monarchia – felé 1912-ben tett tapogatózó lépései ellenére a hivatalos kapcsolatok felvételére a 20. század közepéig várni kellett.

A második világháború 1945-ös lezárása után az új szövetségek és újonnan kialakított érdekszférák mentén megkezdődött a diplomáciai együttműködések rendszerének kialakítása is. Mivel Mongólia akkor már évtizedek óta megkérdőjelezhetetlenül a szovjet-orosz érdekszférához tartozott, diplomáciai kapcsolatainak kiépítése is ebben a szövetségi rendszerben kezdődött el. Magyarország az orosz érdekszférához történő csatlakozása után szinte azonnal megkezdte az ázsiai szocialista országokkal való diplomáciai kapcsolatok kiépítését. A Koreai Népi Demokratikus Köztársasággal 1948-ban,⁴⁷ a Kínai Népköztársasággal 1949-ben vette fel a kapcsolatot,⁴⁸ és

11. kép.

A kitáruló panoráma: a Világifjúsági Találkozóra (VIT) érkezett francia és mongol VIT küldöttek a Gellért hegyen. Budapest, 1949. augusztus 20. Forrás: MTI

⁴⁶ A történeti áttekintést részletesebben lásd: Szilágyi 2020.

⁴⁷ Csoma 2018, 143.

⁴⁸ Salát 2009.

ebbe a sorba illeszkedett a magyar–mongol kapcsolatfelvétel is, amelyhez a díszletet Moszkva adta.

A Moszkvában szolgáló mongol nagykövet, N. Jadamdzsav (N. Yadamjav) 1946. március 26-án kapott hivatalos tájékoztatást arról, hogy a második világháború utáni első rendkívüli és meghatalmazott magyar nagykövet, Szekfű Gyula⁴⁹ átadta megbízólevelét a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Titkárságának. Jelen témánk szempontjából Szekfűnek a moszkvai mongol nagykövetségen 1947. január 10-én tett látogatása érdekes igazán. A találkozáson elhangzottak között érezhetően háttérbe szorult a politikai együttműködés kérdése, sokkal inkább Szekfű történészi érdeklődése határozta meg a beszélgetést, amelyet a mongol nagykövet hazaküldött jelentéséből ismerünk. Felidézni azért érdemes, mert áthatja a közös érdeklődés, és megjelennek annak a sajátos kulturális kapcsolatnak a jelei, amelyek a következő évtizedekben – de kijelenthető, hogy napjainkig is – alapvetően meghatározzák a két ország diplomáciai kapcsolatait, illetve az azzal kapcsolatos narratívákat.

A nagykövetek tolmácsok segítségével tárgyaltak, és a mongoloknak feltűnt, hogy a magyar beszélt nyelvben időnként felismerhető a nevek kiejtése, illetve egyes esetekben ázsiai nyelvekhez hasonlónak tűnik. Így a mongol nagykövet meg is kérdezte, hogy a magyar kapcsolatban van-e ázsiai nyelvekkel. Szekfű kifejtette a magyar nyelv összetettségének problémáját, a nyelv finnugor eredetét, de felhívta a figyelmet arra is, hogy a magyar nyelv története nem összekeverendő a magyarság történetével. Megemlíttette, hogy a mai Magyarország területére Attila vezetésével érkeztek hunok, illetve a magyar honfoglalás előtt jelentős avar letelepedés is volt, melyek mind Ázsiához kötik az ország korai történetét. Aztán tájékoztatást adott a magyar őstörténetről, természetesen az 1947-es tudományos álláspontoknak megfelelően.

Érdekes, hogy a mongol nagykövet már ebben az időben is azt állította, hogy a mongol államalapításban az ázsiai hunok (xiongnuk)⁵⁰ szerepe meghatározó volt, és érvelésében nem a „nomád” (*nuudelchin*) kifejezést említi, hanem azt mondja, hogy „a mi országunk alapítása” (*manai ulsnii zohion baiguulal*).⁵¹ Arról is beszéltek, hogy a hunok a mongol területekről indultak, elérték Pannónia határait, és Attila tábora magyar területen volt. Mivel a xiongnuk vélhetően a mongol népekhez tartoztak,⁵² és mivel az útjuk a mai Mongólia területétől a mai Magyarország területéi tartott, ahol rövid időre letelepedtek, hozzájárultak a magyarok és a mongolok közötti nomád eredetű kulturális kapcsolatok kialakulásához. Természetesen az elmúlt évszázadok hatása, az etnikus keveredés következtében a mai mongol és mai magyar népesség között viszonylag kevés a hasonlóság, de Szekfű azt is említi, hogy a vidéki magyar lakosság és a mongolok között több a kapcsolat.

49 A második világháború utáni első moszkvai nagykövet (1946–1948), történész, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja.

50 Vásáry 2003, 35–38.

51 Mongol Állami Külügyi Archívum. Fond. No. 10. D. No. 1. HN. No. T. 16-22.

52 Erről ma széleskörű tudományos diskurzus folyik Mongóliában is, de az utóbbi tíz évben a politikai és tudományos diskurzusban is meghonosodott az a narratíva, hogy az új (nomád) állam alapítását (*tulgar tör*) a Xiongnu Birodalom alapításától – Kr. e. 209. – számolják, és az erre való hivatkozás a fontos állami rendezvények visszatérő eleme.

Szóba került a *mongol folt* – az újszülöttek keresztcsontja felett a bőrön megjelenő, születéskor látható kékes elszíneződés – kérdése is. Megállapodtak abban, hogy Európában más népeknél ez nem fordul elő, csak a magyaroknál, ami újabb példája a magyar-mongol rokonságnak.

Sajátos beszélgetés volt ez egy olyan politikai térben, ahol az ideológiai környezet nem kedvezett az egyedi kulturális elemek hangsúlyozásának, hiszen a kultúrák, a gondolkodás uniformizálása volt a cél, ami a történeti gondolkodást is alapvetően befolyásolta. A fent említett gondolatok a hivatalos szerződéskötés előtt hangoztak el, és a későbbi bilaterális kapcsolatokról szóló tudósításokban – kevés kivételtől eltekintve – már ilyen részletességgel nem kerültek elő, inkább csak a személyes élmények, érdeklődés okán kaptak említést, de egyúttal előképei annak a narratívának, ami az 1989–1990-es rendszerváltás után határozza meg a hivatalos kommunikációt.

A diplomáciai kapcsolatok hivatalos felvétele 1950. április 28-án történt meg. A következő években megkezdődött a két ország közötti gazdasági, politikai együttműködések rendszerének, intézményi és jogi hátterének kialakítása is. A kétoldalú kapcsolatok kiépítésének korai szakaszára jellemző, hogy mindkét fél szívesen emlegette a közös kulturális gyökereket és a személyes elköteleződés jelentőségét. Szkladán Ágoston, moszkvai nagykövet 1951. augusztus 28-án mongol kollégájának írt levelében jelezte, hogy Rákosi Mátyás nagy figyelemmel kíséri a két ország kapcsolatainak alakulását. Ezt alátámasztandó fejtegette, hogy Rákosi felesége⁵³ jakut nemzetiségű szovjet állampolgár, így érdeklődését sajátos ázsiai kapcsolat is erősíti.⁵⁴

Az egykori pártfőtitkár mongol küldöttekkel való 1952-es találkozásán szívesen hangoztatta az országgal kapcsolatos korábbi tanulmányait,⁵⁵ személyes tapasztalatait.⁵⁶ A találkozón emellett szóba került a magyar és mongol nyelvben fellelhető azonos eredetű szavak kérdése, továbbá arra is kitértek, hogy a magyar és mongol nép hasonlósága abban is megmutatkozik, hogy határaikon kívül, a környező országokban jelentős nemzetrészek alkotnak kisebbségeket. A Romániában élő – a megbeszélésen elhangzottak szerint másfél millió – magyar helyzetét a Kínában élő, akkor 4 milliósra becsült mongol kisebbség helyzetéhez hasonlították.

53 Fenyő Fjodorovna Kornijlova (1903–1980).

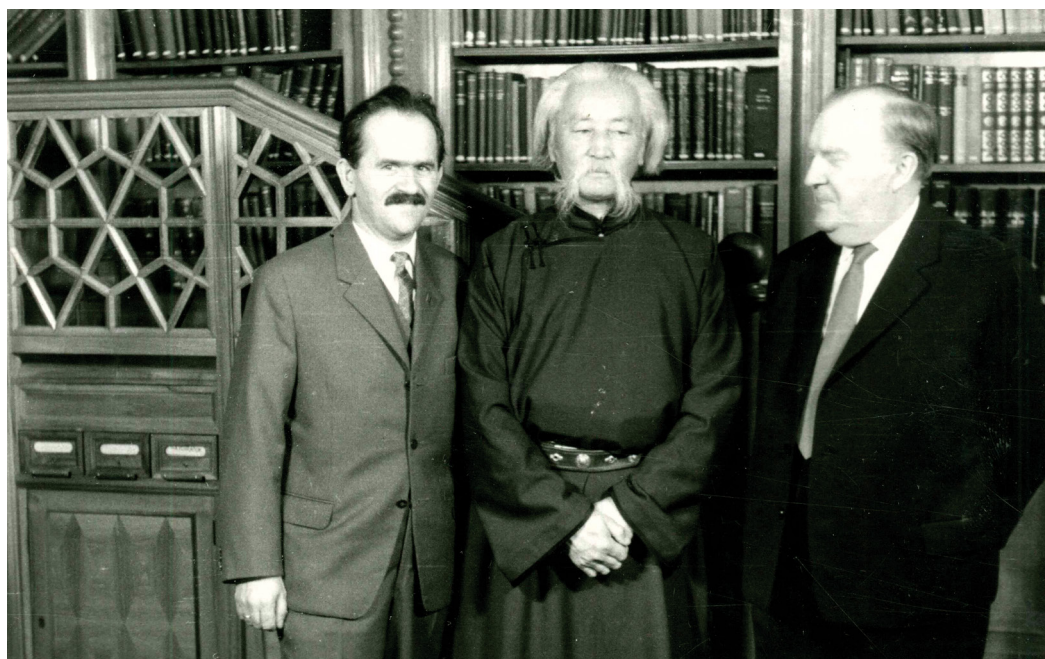
54 Mongol Állami Külügyi Archivum. Fond. No. 10. D. No. 1. HN. No. 7. T. 3-5.

55 Rákosi 1952. április 2-án fogadta Lhamszüren (Lkhamsuren) és Dzsancsiv (Janchiv) mongol küldötteket. A találkozón Rákosi kijelentette, hogy a Mongol Népi Forradalmi Párt alapításának évfordulójára kiutazott magyar küldöttektől tájékozódott a Mongol Népköztársaságról, sőt korábbi tanulmányai során, 1912-ben Mongólia korábbi történetével is foglalkozott, tanult Belső-Ázsiáról, és a török nyelvvel is megismerkedett. Vélhetően a Keleti Kereskedelmi Akadémián végzett tanulmányaira gondolt. <http://leveltar.elte.hu/databasesnew.php?ekod=83#R> [Hozzáférés: 2021. 07. 18.]

56 Ez első világháborúban a keleti fronton a cári orosz haderő fogságába esett, és Csitába, majd más távol-keleti hadifogolytáborokba hurcolták. Ebben az időszakban sokat hallott Mongóliáról olyan oroszoktól, akik jártak az országban, vagy az orosz-mongol határterületen éltek. Rákosi csak a korabeli mongol viszonyokról szerzett tudomást, de mint a találkozón megjegyezte, a korai magyar történelem is ezer szállal kötődik Ázsiához, a magyarok az Ural, Altaj vidékéről érkeztek Európába, és véleménye szerint a kirgiz, baskír, komi, ujjur, kazak nép is mind hasonlatos a magyarhoz. Meglátása szerint a magyar nyelv bizonyos részei kapcsolatban állnak e népek nyelvvel. Itt is kitért arra, hogy jakut a felesége.

12. kép.

Ligeti Lajos B. Rincsen mongol akadémikus és Jobbágy Károly költő, műfordító társaságában az Akadémiai Könyvtár [és Információs Központ] Keleti Könyvtárában [ma Keleti Gyűjtemény]. (Budapest, 1963. október 25.) MTA KIK, Kézirattár, Ms 6502/78.

1954-ben indultak meg az egyeztetések a kétoldalú kapcsolatok nagyköveti szintre emeléséről,⁵⁷ melyet hamarosan az egyezmény aláírása követett, de az ötvenes évek közepe a magyar-mongol oktatási és tudományos kapcsolatokban is mérföldkő volt. 1956-ban Magyarországon védte meg doktori disszertációját B. Rincsen (Byambiin Rinchen, 1905–1977),⁵⁸ a mongol tudományos élet kiemelkedő alakja. Rincsen Ligeti Lajos orientalista, az ELTE Belső-Ázsiai Tanszék alapítója és az MTA akkori ügyvezető alelnöke meghívására érkezett hazánkba, és az MTA-n szerzett doktori címet. Látogatása a kétoldalú tudományos kapcsolatok egyik alapköve, és az „újkori” magyar mongolisztikai kutatások meghatározó pillanata volt, egyúttal – a 2021-ben megalapításának hatvanadik évfordulóját ünneplő – Mongol Tudományos Akadémia, és így a mongol tudományosság életében is fontos szerepet játszott.

1957 nyarán Magyarországra érkezett az első magas rangú mongol kormánydelegáció. A küldöttséget J. Cedenbal (Yumjagiin Tsedenbal, 1916–1991), a Mongol Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke, a Mongol Népi Forradalmi Párt KB és PB tagja vezette, tagja volt továbbá D. Szandan (Dorjiin Sandan), az MNFP KB titkára és több magas rangú hivatalnok. A szeptember 9-én lezajlott tárgyalások mellett az esemény kétoldalú kapcsolatok szempontjából legfontosabb hozadéka a magyar-mongol kulturális egyezmény megkötésének előkészítése volt. A javaslat előterjesztéséről a Minisztertanács 1957. augusztus 29-i ülésén keltezett szigorúan titkos minősítésű dokumentum tájékoztat.⁵⁹ A kétoldalú találkozáson a tárgyalások az alábbi három pont körül folytak: 1. A nemzetközi kapcsolatok, a béke és semlegesség, az arab államok támogatása, valamint a Német Demokratikus Köztársaság és a Kínai Népköztársaság ENSZ-be történő integrálásának kérdései. Ezekben a kérdésekben Kádár János felvetéseit Cedenbal üdvözlötte és elfogadta. 2. A magyar-mongol kapcsolatok fejlesztésének kérdése

57 Szilágyi 2020, 22–24.

58 1905–1977.

59 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár XIX-A-83-a-43-1957. Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek 43.

és az ENSZ-hez való csatlakozás lehetőségei.⁶⁰ 3. Gazdasági, kulturális és oktatási kapcsolatok témája.⁶¹ Itt merült fel a már említett kulturális egyezmény kérdése is, ami a magyar kormány elé a Művelődési Minisztérium előterjesztésében került. A 13 cikkelyből álló szerződéstervezet előterjesztésében⁶² nem csak Rincsen 1956-os látogatásáról van szó, de Róna-Tas András, Kara (akkor még Katulics) György és Kőhalmi Katalin fiatal orientalisták mongóliai terepmunkájáról is. A fiatal kutatók útja a század közepén új lendületet kapó mongolisztikai kutatás első lépésének tekinthető, ami a későbbi kétoldalú tudományos, kulturális együttműködés egyik alappillére lett.⁶³

Az 1960-as évek elejére kiépült a két ország közötti kapcsolatok szerződéses rendszere, így kialakult a szövetségi rendszeren belüli „munkamegosztás” alapján szerveződő gazdasági kapcsolat is. A tudományos, kulturális, oktatási együttműködések is befolyásolta a keleti blokkban meghatározó politikai, ideológiai környezet. A rendszeressé váló, megújuló kétoldalú kulturális, oktatási, tudományos kapcsolatok szerkezete nem tért el a szocialista blokk gyakorlatának megszokott kereteitől. A kultúraközvetítés ideológiai meghatározottságáról jó példával szolgálnak az 1957 és 1967 között Magyarországon megjelent Mongóliáról szóló diafilmek is, melyek a szocializmus alatt zajló gazdasági átalakulásról, urbanizációról, modernizációról tájékoztatták az érdeklődőket.⁶⁴

A kapcsolatok gazdasági kereteit a KGST-n belüli megállapodások határozták meg, és ugyan Magyarország gazdasági külkapcsolataiban Mongólia volumenét tekintve nem volt számottevő, ebben az időszakban – elsősorban a magyar szakemberek mongóliai tevékenységének köszönhetően is – mégis képes volt érdemben befolyásolni a mongol modernizációt, a gazdasági teljesítmény növekedését, ami az együttműködések második, rendszerváltás utáni korszakára már nem volt jellemző.

Az 1950–1960-as évtized fordulóján léptek át a kétoldalú kapcsolatok abba a szakaszba, amikor a politikai kapcsolatok kiépítésén túl – azok után – immár a gazdasági, tudományos és kulturális együttműködése lett a főszerep. Magyarország a KGST-n belül – és később, így az EU-ban is – ún. donor országa Mongóliának. Már az évtized elején megkezdődött a magyar mérnökök mongóliai tevékenységének szervezése. A magyar minisztertanács már a magyar–mongol barátsági és együttműködési szerződés előkészítésekor napirendre vette a magyar–mongol éves kereskedelmi volumen fokozatos növeléséről való tárgyalást. A kereskedelmi volumen évi 1 millió rubellel való emelését irányozták elő, így 1958-tól évi 4 millió rubelről 1960-ra 6 millió rubelre kívánták emelni.

Magyarország Mongóliának nyújtott segítségén belül a pénzügyi támogatások mellett a legfontosabb a magyar mérnökök Mongóliában végzett munkája volt. Magyar geológusok, geofizikusok évtizedekig dolgoztak az

60 Magyarország ekkor két éve már az ENSZ tagja volt, de Mongólia csak 1961-ben csatlakozott a nemzetközi szervezethez.

61 Mongol Állami Külügyi Archívum Fond. No. 10. HN. No. 36. T. 35-59.

62 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek TÜK/00588/31.

63 Birtalan és Szilágyi 2015, 3.; Szilágyi 2017, 301–328.

64 Abella és Walla 1969; Pápai és Ruzicska 1957.

országban, ahogy magyar vízügyi szakemberek is felbecsülhetetlen segítséget nyújtottak olyan felmérésekben és beruházásokban, amik például elengedhetetlenül szükségesek voltak az állatállomány fenntartásához Mongólia legszárazabb vidékein. 1960. április 1-én Ulánbátorban még a Magyar–Mongol Baráti Társaság létrejöttét ünnepelték,⁶⁵ és megemlékeztek a diplomáciai kapcsolatok felvételének 10. évfordulójáról, de abban az évben magyar szakemberek már 17 kutat fúrtak az országban, és magyar segítséggel megtörtént egy szőrmefeldolgozó üzem alapítása is.⁶⁶

1966. július 29-én döntés született a közös Gazdasági és Műszaki-Tudományos Együttműködési Kormányközi Bizottság létrehozásáról is, mely ettől kezdve évtizedeken keresztül az ilyen irányú – elsősorban gazdasági jellegű – együttműködések kidolgozásának fóruma volt.⁶⁷

Az alapvető államközi szerződések kialakítása után már csak a jogharmonizáció kisebb lépései jelentettek feladatot a két ország számára. 1970-ben vámszabályozási szerződést kötöttek,⁶⁸ 1973-ban a postai és távközlési forgalomról,⁶⁹ 1977-ben a kettős állampolgárság kérdésének szabályozásáról jött létre szerződés.⁷⁰

A hatvanas évektől kezdődően körvonalazódtak a komolyabb magyar állami beruházások Mongóliában. Ezek közül az egyik első egy mongóliai ruhagyár tervezése és építése volt. A tervezés már 1961-ben megkezdődött, és ezzel párhuzamosan elindult a mongol szakemberek magyarországi képzése is.⁷¹ Nem ez volt az egyetlen üzemépítési program, amely magyar segítséggel folyt. A jellemzően a hatvanas években megkezdett projektek végül az évtized végén, vagy a hetvenes évek első felében zárultak le. 1973-ban adták át Szonginóban a biokombinátot, amit magyar szakemberek építettek. Az állategészségügyi oltóanyaggyár mind a mai napig meghatározó beruházás Mongóliában, hiszen az állattenyésztés napjainkban is az egyik legfontosabb nemzetgazdasági ágazat az országban. Egy másik hasonló beruházás szintén az élelmiszeriparhoz köthető. 1968 és 1974 között magyar segítséggel épült a darhani húskombinát, ahol a rendszerváltásig dolgoztak magyar szakemberek.⁷²

A hetvenes évek végétől, nyolcvanas évek elejétől a gazdasági, tudományos együttműködések szabályozó rövid távú szerződéseket fokozatosan a hosszú távú megállapodások bevezetése váltotta fel. A hosszú távú tervezést nem csak a két országban jellemző tervgazdálkodás segítette elő, hanem egy fontos kétoldalú megállapodás is, az 1984-ben létrejött Magyar–Mongol Barátsági és Együttműködési Szerződés. Az 1984. június 1-én megkötött, és magyar részről október 27-én ratifikált szerződés⁷³ a rendszerváltásig megalapozta a két ország kapcsolatát, sőt az 1990-es évek elején az új demokratikus és a piacgazdaság által meghatározott kör-

65 Mongol Állami Külügyi Archívum Fond. No. 10. HN. No. 72. T. 1-9.

66 Mongol Állami Külügyi Archívum Fond. No. 10. HN. No. 72. T. 1-6.

67 Külgazdasági és Külügyminisztérium Archívuma MONG-018/0/A.

68 Külgazdasági és Külügyminisztérium Archívuma MONG-025/0/A.

69 Külgazdasági és Külügyminisztérium Archívuma MONG-027/0/A.

70 Külgazdasági és Külügyminisztérium Archívuma MONG-032/0/A.

71 <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=16254> [Hozzáférés: 2022. 01. 23.]

72 https://library.hungaricana.hu/hu/view/BacsKiskunMegyeiNepujasg_1974_07/?pg=48&layout=s [Hozzáférés: 2022. 01. 23.]

73 Külgazdasági és Külügyminisztérium Archívuma MONG-032/0/A.

13. kép.

Dzsambin Batmönh, a Mongol Népi Forradalmi Párt Politikai Bizottságának tagja, a Mongol Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke tiszteletére rendezett divatbemutató a Habselyem Kötöttárugyárban. Budapest, 1982. június 11. MTI Fotó: Wéber Lajos

nyezetben is tovább élt, és az évtized közepéig kellett arra várni, míg a magyar kormány hozzájárult a szerződés újratárgyalásához, illetve az új szerződés megkötéséhez.

Kétoldalú kapcsolatok a rendszerváltásoktól napjainkig⁷⁴

A magyar-mongol kétoldalú kapcsolatok elmúlt harminc évének történetét is érdemes két részre bontani. A választóvonalat e két szakasz között egyértelműen a magyar kormány 2006-os, rendkívül sajnálatos, és már a kortársak számára is nyilvánvalóan megalapozatlannak tűnő döntése jelenti, amelynek értelmében Magyarország egyoldalúan bezárta ulánbátori nagykövetségét. A döntés előtt értetlenül állt a mongol fél és a térséggel foglalkozó szakemberek döntő többsége is. A 2000-es évek elején már egyértelműen látszott az a felívelés, aminek köszönhetően az egész térség a világ meghatározó gazdasági, politikai szereplőjévé vált, ahol minden tájékozott kormány igyekezett pozíciókat szerezni, és nem kívánta a már meglévőket feladni.

Az 1989–1990-ben a két országban párhuzamosan lezajlott politikai átalakulás mindkét oldalon megkövetelte a diplomáciai, gazdasági kapcsolatok újragondolását is. Magyarország rendszerváltás utáni külkapcsolatait meghatározta az euroatlanti integráció, így az ország diplomáciai tevékenységének alapvető célja az ilyen irányú kapcsolatok fejlesztése volt, ugyanakkor ezzel párhuzamosan már az 1990-es évek elejétől törekedett a világgazdaság új növekedési központjává váló ázsiai régióval is mind szorosabb együttműködések kialakítására. Ebben a térségben a magyar diplomáciai kapcsolatok tekintetében Mongólia egy hagyományosan biztos pontot jelent.

74 Szilágyi 2021.

A korszakban az új mongol kormányzat a diplomáciában hasonló prioritásokat fogalmazott meg, mint Magyarország. A demokratikus többpártrendszer és jogállam, illetve a piacgazdaság kiépítése vált a mongol kül- és belpolitika elsődleges feladatává. Prioritás volt – és napjainkban is az – Mongólia nemzetközi presztízsének növelése, a nemzeti érdekek elsődleges biztosítása, a külkapcsolatok diverzifikálása, a realitásokon alapuló aktív külpolitika folytatása, részvétel a térség geopolitikai és geostratégiai rendszerének kialakításában. Összefoglalva, Mongólia aktív kisállami külpolitikát kíván megvalósítani, amiben a 2000-es évekre doktrínává váló *harmadik szomszéd politika* vált meghatározóvá. Ez azt jelenti, hogy miközben mindent elkövetnek a két szomszédos nagyhatalommal, Oroszországgal és Kínával megvalósuló kölcsönösen előnyös, stabil kapcsolatok kialakítása érdekében, a nemzetközi porondon is láthatóak kívánnak maradni. Ehhez olyan partnerekre van szükségük, mint a Kínán kívüli meghatározó ázsiai gazdaságok, az USA, vagy épp az EU. Ez utóbbi szempontjából (is) fontos számukra a hagyományosan stabil magyar reláció.

A kétoldalú kapcsolatok fejlesztésének igazi lökést a két államfő látogatásai adták az 1990-es évtized közepén. 1994-ben Göncz Árpád magyar államfő utazott hivatalos látogatásra Mongóliába,⁷⁵ amit a mongol államelnök, P. Ocsirbat (Punsalmagiin Ochirbat) egy évvel később, 1995-ben visszonzott is. A mongol fél már 1992-től napirenden tartotta a magyar-mongol alapszerződés megújítását célzó kezdeményezését, amire ekkor még nem érkezett egyértelmű magyar válasz. Ilyen szerződést Mongólia az 1990-es változásokat megelőzően először Magyarországgal írt alá (1984. június 1.), és a mongol diplomácia kiemelten fontosnak tartotta, hogy az új politikai, gazdasági környezetben is megerősítsék ezt.⁷⁶ A magyar fél üdvözölte a javaslatot, de ekkor még nem látta okát az érvényben lévő szerződés felújításának. A mongol indokok között szerepelt, hogy a korábbi megállapodás egy teljesen más környezetben született, és a két ország együttműködésének alapját jelentő szerződés akkori formájában nehezen tartható fenn, s bár húszéves hatállyal kötötték, újratárgyalása időszerű.⁷⁷

A kétoldalú barátsági szerződéshez hasonlóan 1995-ben indult meg az egyeztetés a Magyar-mongol kulturális, oktatási, tudományos és sportszerződés megkötéséről is. Az utolsó hasonló megállapodás 1987-es keltezésű volt a két ország között.⁷⁸ Bár efféle egyezményeket éves hatállyal (1991–1992, illetve 1993–1994) kötött a két ország, Mongólia a hosszabb távú szabályozás mellett tette le a voksát. Az 1995-ben készült szerződéstervezet 10 éves érvényességet javasolt, melyet más ilyen jellegű szerződésekhez hasonlóan 5-5 évre meg lehet hosszabbítani.⁷⁹ A szerződést végül magyar részről Dr. Szabó Zoltán államtitkár ellenjegyezte 1996. szeptember 27-én.

A következő év áprilisában újjáalakult a Magyar-Mongol Gazdasági, Kereskedelmi és Tudományos-Műszaki Együttműködési Bizottság. A kétoldalú gazdasági kapcsolatok fejlesztésére némiképp árnyékot vetett a Cagán Davá-i (Tsagaan Davaa) lelőhely kiaknázására létrehozott Wolframinvest vegyesvállalat felszámolása, mely gyakorlatilag az egyetlen vi-

75 Toronyi 1994.

76 Külgazdasági és Külügyminisztérium Archívuma 2423/T/1995.

77 Külgazdasági és Külügyminisztérium Archívuma 6831/1995.

78 1987. június 10. Külgazdasági és Külügyminisztérium Archívuma MONG-042/0/A.

79 Külgazdasági és Külügyminisztérium Archívuma 3860-2/1995.

tás gazdasági kérdés volt a két ország kapcsolatában. Ugyanakkor a gazdasági jelentések alapján kijelenthető, hogy öröndetesen nőtt a két ország közötti kereskedelem volumene, mely 1994-ben még alig érte el a félmillió dollárt, 1996-ban viszont már 1,707 M USD volt, ami szinte teljes egészében a magyar kivitel jelentette.

A kétoldalú kapcsolatok szempontjából kiemelkedő jelentőségű volt Kádár László helyettes államtitkár, volt mongóliai magyar nagykövet 1997 októberi útja. Kádár a tudományos és oktatásüggyel kapcsolatos tárgyalásai, minisztériumi megbeszélései mellett egyeztetett a magyar-mongol alapszerződésről is. A szerződés megkötését a mongol fél immár öt éve sürgette, és ekkorra a magyar oldal is felülvizsgálta addigi álláspontját.

Az 1996-os mongóliai választásokon nem a mongol szocialista utódpart nyert, így nagyobb esély nyílt az alapszerződés aláírására. Ugyanakkor az 1990-es évtizedben Mongólia Ukrajnával (1992), Kirgizisztánnal és Kazahsztánnal (1993), Oroszországgal (1993), Kínával, Indiával és Laosszal (1994), Törökországgal (1995) és Franciaországgal (1996) is létrehozott hasonló együttműködést, így a magyar relációban való szerződés is egyre sürgetőbbé vált. Ráadásul a közép-kelet-európai térség országai közül Mongólia először a magyar-mongol alapszerződés megkötését szorgalmazta, mely végül létre is jött. A szerződést M. Enkszajhan (Mendsaikhani Enkhsaikhhan) miniszterelnök 1998. januári magyarországi látogatásán írták alá,⁸⁰ amit a Nagy Hurál 1998 júliusában, a Magyar Országgyűlés 1998 decemberében erősített meg.

A kétezres évek eleje a gyengülő magyar-mongol kapcsolatok időszaka volt. A csökkenő magyar érdeklődést talán részben magyarázza az EU-csatlakozás prioritása által meghatározott külpolitikai stratégia, de ez nem jelenthet egyértelmű magyarázatot. Mongólia 2006-ban ünnepelte fennállásának 800. évfordulóját. Az egész évet nagyszabású állami ünnepségek jellemezték, amire nem csak az évforduló adott okot, hanem Mongólia fokozatos gazdasági fejlődése is. A 21. század első évtizedének közepére a mongol gazdaságnak sikerült kilábalnia abból a sokkból, amit a KGST összeomlása és a piacgazdaságra való áttérés jelentett. Az 1990-es évekre jellemző, és elsősorban Japán által szervezett donor-konferenciákon felajánlott segélyek felhasználásával sikerült átállítani a gazdaságot, melynek eredményeként a bányáipar látványosan fejlődött, a külföldiek számára igen kedvező befektetői környezet alakult ki, a GDP nőtt.⁸¹ A mongol gazdaság tehát egyértelmű felemelkedési pályán állt, az éves mongol GDP-növekedés 8,5% volt.⁸² Bár a magyar-mongol gazdasági kapcsolatok hagyományai és a fejlődő mongol gazdaság lehetőséget adott volna a kétoldalú együttműködések fejlesztésére, és annak ellenére, hogy ez az év sem telt el magas szintű találkozó nélkül – Szili Katalin dél-koreai útját kötötte össze egy mongóliai látogatással⁸³ –,

80 Sárosdi és Nagy 2014.

81 Az átlagos éves GDP növekedés Mongóliában 5,41% volt 1991–2018 között úgy, hogy a legalacsonyabb -9,85% volt 1992-ben, a legmagasabb pedig 17,5% 2011-ben. Hírközpont – MTI. <https://hirkozpont.magyarorszag.hu/hirek/mongolia20050426.html> [Hozzáférés: 2018. 07. 19.]

82 Világbank. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=AR-MN> [Hozzáférés: 2022. 01. 19.]

83 Szili látogatása egybe esett a mongol állam alapításának 800. évfordulójával. Látogatása során találkozott N. Enhbajar (Nambarin Enkhbajar) államelnökkel, M. Enhbold

a magyar kormány mégis a kapcsolatok történetében addig példátlan lépésre szánta el magát, és megszüntette az ulánbátori külképviseletet.

Nyugodtan kijelenthető, hogy a döntés sokkolta a mongol felet. A legtöbb fórumon tiltakoztak a döntés ellen.⁸⁴ A mongol kormány anyagi segítséget is felajánlott az ulánbátori magyar nagykövetség felújítására, a hagyományosan kiváló magyar-mongol kulturális és tudományos kapcsolatok képviselői, kutatók, sőt a Mongol Tudományos Akadémia is érvelt a külképviselet megtartása mellett. Sajnos a döntést nem sikerült megváltoztatni. Magyarország így Mongólia legprosperálóbb időszakában maradt ulánbátori képviselet nélkül. A régi magyar nagykövetség épületébe a francia külképviselet költözött.

Miközben jelentős külföldi befektetők jelentek meg, új országok vettek részt a fejlődő mongol gazdaság kiemelt projektjeiben, és erősítették mongóliai képviseletüket az egyre erősödő piaci versenyben, a magyar cégek komoly diplomáciai támogatás nélkül maradtak. Magyarország elvesztette a pozitív mérlegű árucere-forgalomból származó jövedelmet, egyértelműen hátrányba került a belső-ázsiai térségben és a Mongóliában kialakult piaci versenyben, és nem utolsósorban kockáztatta azt, hogy elveszíti azt a rokonszenvet, ami a mongolok felől mindig is jellemezte a kétoldalú diplomáciai kapcsolatokat, melyekben már a legkorábbi időktől kezdve szimbolikus jelleggel, de ezt jóval meghaladó hangsúllyal emlegették a közös kulturális gyökereket, a nomád hagyományokat.

A kapcsolatok az ulánbátori képviselet ismételt megnyitása után

Az ulánbátori magyar külképviselet megszüntetésekor Mongólia nem követte a viszonzosság elvét, így megtartotta budapesti nagykövetségét. A 2000-es évek első évtizedének fordulóján tehát nem szakadt meg teljesen a nagykövetségi szintű kapcsolat, a magyar diplomáciai feladatokat ún. utazó diplomaták látták el Mongóliában, illetve Magyarország pekingi nagykövetségét akkreditálta Mongóliába is.

A magyar-mongol kapcsolatoknak új lendületet a második Orbán-kormány által meghirdetett keleti nyitás politika, és C. Elbegdordzs államfő 2014-es magyarországi utazása adott. A mongol államelnök látogatásának legfőbb célja a kétoldalú kapcsolatok szorosabbá tétele, a magyar-mongol gazdasági együttműködés fejlesztése volt. Látogatása hivatalos programjának része volt a magyar-mongol üzleti fórumon való részvétel is. A Magyar Nemzeti Kereskedőház Zrt. a Magyar Kereskedelmi- és Iparkamara Magyar-Mongol Tagozatával közösen szervezte a találkozót a mongol államelnökkel Budapestre érkező mongol üzleti delegáció részére, melyen 34 mongol és több mint 100 magyar cég képviselője vett részt.⁸⁵ C. Elbegdordzs látogatást tett az ELTE Mongol és Belső-ázsiai Tanszékén is, ahol ünnepé-

(Miyeegombiin Enkhbold) miniszterelnökkel, és C. Nyamdordzs (Tsendiin Nyamdorj) házelnökkel, akik mindhárman szóvá tették, hogy hazánk bezárta ulánbátori külképviseletét. <http://nol.hu/archivum/archiv-415452-226281> [Hozzáférés: 2018. 07. 19.]

⁸⁴ Pataky 2006.

⁸⁵ Magyar Kereskedelmi és Iparkamara. <https://www.mkik.hu/hu/kulpiaci-tevekenyseg/mongolia-elnokenek-latogatasa-es-uzleti-forum-2014-oktober-18-12955?print=1> [Hozzáférés: 2022. 01. 19.]; Más források jóval nagyobb részvételtől számoltak be. Budapest Online. <http://www.bpn.hu/budapest-hirek/magyar-mongol-uzleti-forumot-rendeztek-budapesten> [Hozzáférés: 2022. 01. 23.]

lyes keretek között megnyitotta a mongol állami támogatással létrehozott Mongolisztikai Kutatóközpontot, valamint a magas színvonalú magyarországi mongolisztikai kutatások elismeréseként mongol állami kitüntetések adott át.

Áder János köztársasági elnök 2015 tavaszán viszonzta mongol kollégája látogatását. A két államfő április 15-én tartott megbeszélésén a két ország közötti oktatási együttműködést emelte ki, mint a kétoldalú kapcsolatok egyik legsikeresebb területét. Ugyanakkor a gazdasági kapcsolatok fejlesztésére leginkább lehetőségeket nyújtó területként a mezőgazdaságot és a bányaiipart jelölték meg. Áder kiemelte, hogy az 1950-es évektől kezdve a magyar vízmérnökök kiváló munkát végeztek Mongóliában, melynek értékét emeli, hogy az ország az utóbbi időszakokban – vélhetően a klímaváltozás következtében – komoly száraz periódusokat volt kénytelen elviselni. A jövőben a vízbázisvédelem, az ivóvíz-előállítás terén, és az ezzel kapcsolatos infrastruktúra építésében, fejűjtésében is fontos szerepet játszhatnak a magyar vállalatok.⁸⁶ A mongol partner nem felejtette el megjegyezni, hogy magyar államfő utoljára 21 éve járt az országban, így ezt a látogatást nem csak a gazdasági együttműködések lehetséges fejlődése miatt tartották kiemelten fontosnak, de azért is, mert a diplomáciai kapcsolatok ismét magas szintre emelkedtek.

Még a mongol elnöki látogatást megelőzően, 2014 nyarán jelentette be a magyar kormány, hogy 2015-ben újra megnyitják az ulánbátori magyar nagykövetséget. A magyar nagykövet Madari Ákos lett,⁸⁷ aki az 1990-es évek közepén konzulként már szolgált Mongóliában.⁸⁸ A bejelentés újabb lökést adott a kétoldalú kapcsolatoknak, amit csak tovább erősített Szijjártó Péter magyar külgazdasági és külügyminiszter ulánbátori látogatása, melynek során több fontos gazdasági együttműködés körvonalazódott. Ezek közül a legjelentősebb az a megállapodás volt, amely a Szonginói Biokombinát modernizációját célozta. A megállapodás végül hosszú tárgyalási folyamat után 2020 júniusában került aláírásra. Az immár 57 millió dollárra bővült teljes beruházáshoz az Eximbank 46 millió dolláros hitelkeretet nyújt.

A magyar-mongol diplomáciai kapcsolatok, és a kétoldalú együttműködések újabb szintre emelésének szándékát jól mutatja, hogy 2016 januárjában Orbán Viktor miniszterelnök is Ulánbátorba látogatott. A magyar kormányfő találkozott Cs. Szajhanbileg (Chimediin Saikhanbileg) mongol miniszterelnökkel, de a háromnapos látogatáson tárgyalt Dz. Enhbolddal (Zandakhüügiin Enkhbold), a Mongol Parlament elnökével, valamint C. Elbegdordzs államelnökkel is.

A kétoldalú oktatási együttműködés szempontjából kiemelt jelentőségű volt Orbán Viktor miniszterelnök bejelentése, miszerint a jövőben a magyar állam támogatásával évente 200 mongol diák felvételére nyílik lehetőség. Talán ez a bejelentés az, ami a legfontosabb hosszú távú hatással bír a kétoldalú kapcsolatok tekintetében. Már a rendszerváltások előtt is egyértelműen körvonalazódott, hogy a kétoldalú kapcsolatokban meghatározó

86 Magyar online.hu <http://www.mon.hu/ader-mongoliaban-a-vizgazdalkodas-es-a-mezogazdasag-fejleszteseben-segithetjuk-mongoliat/2809992> [Hozzáférés: 2022. 01. 20.]

87 Mongolcom.mn <http://mongolcom.mn/read/24315> [Hozzáférés: 2022. 01. 22.] Madarit a poszton azóta Gáldofai Mihály, illetve Obrusánszky Borbála követte.

88 Szilágyi 2015, 47.

szerep jut a mongol értelmiség azon részének, akik az oktatási együttműködéseknek köszönhetően Magyarországon végezték felsőfokú tanulmányukat. Ők később a mongol gazdasági, tudományos, politikai elitbe integrálódva mindig fontos alapját jelentették a két ország kapcsolatainak. Ebben a tekintetben a mongol diákok magyarországi tanulmányainak támogatása egyértelműen fontos – és tegyük hozzá, nagyon költséghatékony – módja a hosszú távú együttműködések kialakításának. A program jelentőségét jól példázza, hogy indulása óta a mongol fél mindig igyekszik maximálisan kihasználni az éves kontingenst, s napjainkban egyszerre már közel 1000 mongol diák tanul a magyar felsőoktatási intézményekben.

Tudományos kapcsolatok 1990 után

Az 1990-es politikai rendszerváltások új lehetőséget teremtettek a kétoldalú tudományos együttműködések, így a mongolisztikai kutatás számára is. 1991-ben Sárközi Alice, az MTA Altajisztikai Kutatócsoport tudományos főmunkatársa kezdeményezésére indult el a *Magyar–mongol népi műveltség és nyelvjárás kutató expedíció*,⁸⁹ melynek kezdeti vállalása a mongol népcsoportok nyelvi, nyelvjárási helyzetének vizsgálata, a hagyományos mongol műveltség szájhagyományának minél sokoldalúbb dokumentálása volt. Az évi rendszerességű terepmunkákon az MTA, az ELTE Belső-ázsiai Tanszék és a Mongol Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének munkatársai vettek részt. A terepmunkákon gyűjtött anyagok Magyarországon közvetlenül épülnek be a felsőoktatási tananyagba. A Kara György, és később Birtalan Ágnes által vezetett Mongol- és Belső-ázsiai Tanszék jelenleg BA, MA és PhD szinten folyó képzésében részt vevő hallgatói közül többen is csatlakoztak a terepkutatásokhoz.⁹⁰

A mongol állami vezetők mindig kiemelt figyelemmel kísérték a magyarországi mongolisztikai kutatásokat, melyek gyakran a két ország közötti kapcsolatok legbiztosabb alapját jelentették, és jelentik napjainkban is. A rendszerváltás után hazánkba látogató mongol miniszterelnökök, D. Lündédzsancan (Danzangiin Lundeejantsan, 2007), Sz. Batbold (Sükhbaatariin Batbold, 2010), és államfők, mint N. Bagabandi (Natsagiin Bagabandi, 2005) hivatalos útjaikon a magyar kutatási műhelyeket is megtekintették. C. Elbegdordzs mongol elnök 2014-es magyarországi látogatása során nyitotta meg a mongol állami támogatással létrejött Mongolisztikai Kutatóközpontot.⁹¹ Mongólia az 1990-es rendszerváltás óta kiemelt figyelmet fordít a mongol kultúra ápolására, kutatására, népszerűsítésére. Ehhez a törekvéshez kapcsolódik a Kutatóközpont alapítása is, amely nem csak a magyar kutatóműhely korábbi mongolisztikai témáinak vizsgálatával foglalkozik, de a Magyarországon élő mongol diaszpóra számára is biztosít mongol nyelvi és kulturális oktatást.

Az Altajisztikai Kutatócsoport sajnálatos módon 2006 decemberében kénytelen volt befejezni munkáját, így a magyar és mongol tudományos akadémiák közötti együttműködés a 2000-es évek második évtizedének eleje óta elsősorban bilaterális kutatási együttműködések keretében zajlik, amelyek jelenleg elsősorban a Bölcsészettudományi Kutatóközpont

89 Szilágyi 2016.

90 Birtalan és Szilágyi 2015, 4.

91 <http://tavolkeletiintezet.elte.hu/index.php?menu=kozpontok&almenu=mongolisztika-kp> [Hozzáférés: 2022. 01. 24.]

14. kép Róna-Tas András, a Szegedi Tudományegyetem Altajisztikai Tanszék alapító professzora az Egyetemi Könyvtár Keleti Gyűjteményének ajándékozta tibeti tárgyú könyveit és különlenyomatait. Balról jobbra: Mader Béla, az Egyetemi Könyvtár főigazgatója; Róna-Tas András; Rácz Béla általános és stratégiai rektorhelyettes; Kempf Béla, a Keleti Gyűjtemény munkatársa. 2007. március 29.

15. kép Tsahiagiin Elbegdorzs mongol államelnök 2014-ben nyitotta meg az ELTE Mongolisztikai Kutatóközpontját és mongol állami kitüntetésekét adott át magyar kutatóknak

Néprajztudományi Intézetéhez kapcsolhatók. A korábbi kutatási témák történettudományi kérdésekkel is kiegészültek, és egyre hangsúlyosabbá válik a modernizáció és globalizáció társadalmi és kulturális hatásainak vizsgálata. Magyar kezdeményezésre összehasonlító ökológiai, etnoökológiai vizsgálatok indultak a hagyományos nomád ökológiai tudás, a legelő-használat tekintetében, mely témák jó alappal és adatokkal szolgálnak a magyar-mongol gazdasági együttműködések hagyományosnak mondható mezőgazdasági, állategészségügyi területein is.

2016-ban új régészeti témában is indult magyar-mongol kutatási együttműködés.⁹² Az utóbbi években a közös akadémiai projekteken a Mongol Tudományos Akadémia Történettudományi és Néprajzi Intézete a fő mongol partner, s a kutatási programok hazai és jelentős külföldi források bevonásával folynak. A Mongol Tudományos Akadémia magas rangú vezetői rendszeres résztvevői az MTA által szervezett nemzetközi tudományos fórumoknak, 2013-ban B. Enktövsin (Batbold Enkhtuvshin), a Mongol Tudományos Akadémia akkori elnöke, 2017-ben pedig G. Csulúnbátar (G. Chuluunbaatar), jelenlegi alelnök tárgyalta az MTA-n, de 2021 végén az újonnan kinevezett mongol nagykövet, Sz. Bátardzsav (S. Baatarjav) is fontosnak látta, hogy állomáshelye elfoglalása után egyik első útja az MTA-ra vezessen.

Záró gondolatok

Ahogy a kapcsolatok történetét bemutató rövid áttekintésből is jól kirajzolódik, az immár hetven éves múlta visszatekintő magyar-mongol diplomáciai kapcsolatok az elmúlt évtizedekben – egy rövid időszaktól eltekintve – szinte töretlenül fejlődtek. Mongólia hazánk egyik legstabilabb partnere a belső- és kelet-ázsiai térségben, ami különösen fontos, ha figyelembe vesszük Ázsia modernizációját, gazdasági növekedését, és politikai befolyásának erősödését a nemzetközi diplomácia színterein. Bár a magyar-mongol együttműködés gazdasági, kereskedelmi területeinek fejlesztésére bőven van még lehetőség, a közös kulturális gyökerek e kapcsolatot igen szorossá és gyümölcsözővé tehetik. Mongólia kiemelt figyelemmel fordul Magyarország felé, az egyik legfontosabb európai partnerének tekinti azt, aminek jelentőségét a 2004-es EU-csatlakozás csak tovább növelte.

A kapcsolatok egyetlen megingását a magyarok 2006-os, az ulánbátori külképviselet bezárását eredményező döntése okozta. Magyarország sajnálatos módon, rendkívül rossz ütemezésekről tanulságot téve épp Mongólia legprosperálóbb időszakában gyengítette kapcsolatait az országgal. A döntés következtében a magyar fél elesett attól a lehetőségtől, hogy részesüljön a mongol gazdasági fejlesztések legmeghatározóbb időszakának eredményeiből, amik ráadásul olyan területeken – pl. bányáipar – valósultak meg, melyekhez a magyar szakemberek évtizedes munkái kapcsolódtak a korábbi időszakban, például a geofizikai kutatások, vagy a komplex földtani és vízrajzi felmérések kapcsán.

92 A *Khi-Land project* címmel indult kutatás a jelenkori mongóliai régészeti kutatások között még meglehetősen újszerűnek tekinthető módon, tájrégészeti megközelítéssel vizsgálja a kitan kori, 10–12. századi erődített településeket Mongóliában. Harmath et al. 2019.

MONGOL KAPCSOLATOK

A Magyarország és Mongólia közötti kapcsolattörténet néhány fontos állomása az Orient-Projekt gyűjtésében.

1241–42 tavasza

A *Muhi csata* (1241. április 11.) után a mongolok feldúlták az ország keleti területeit, majd 1242 tavaszán váratlanul kivonultak a Magyar Királyság területéről.

ELSŐ KAPCSOLATOK, KÖZÉPKOR, 1235–1285

1235–37

A domonkos rendi *Julianus barát* első útja kelet felé az ott maradt magyarok felkutatására, ahol tudomást szerzett a mongolok nyugati hadjáratairól. Második útjáról (1237) levéllel tér vissza, ami a mongolok ultimátumát tartalmazza IV. Béla király számára.

1

1877–80

Lóczy Lajos és *Széchenyi Béla* eljutnak a Góbi-sivatagba.

1871–73

Szentkatolnai Bálint Gábor útja. Adatokat gyűjtött a tatárokról és a kalmükökről (nyugatra települt mongolok), majd eljutott a mongol fővárosba Urgába, a mai Ulánbátorba.

1920

Geleta József az orosz hadifogsága után Mongóliában telepedett le. Ő tervezte a mongol parlament első épületét, az első mongol áramfejlesztő központot. Élményeiről 1934-ben jelentetett meg könyvet *Forbath Lászlóval*, *A megújított Mongólia* címmel.

1950

A magyar-mongol *diplomáciai kapcsolat* felvétel időpontja.

3

A *Széchenyi-expedíció* egyik fő tudományos eredménye a régió földtani feltérképezése. Az itt látható „*Atnézeti térkép Gróf Széchenyi Béla keletázsiai utazásához 1877–1880*” szelvényt 1883 decemberében adták ki.

1998

A rendszerváltások utáni kétoldalú kapcsolatok megszilárdítására aláírják a *magyar-mongol alapszerződést*.

2015

Az ulánbátori magyar nagykövetség *újrainyítása*.

1965

Magyar-mongol barátsági és együttműködési *szerződés*.

A DUALIZMUS IDŐSZAKA, 1867–1918

HORTHY-KORSZAK, 1920–1945

RÁKOSI- ÉS KADÁR-KORSZAK, 1945–1989

JELENKOR, 1989–2016

1928–31

Ligeti Lajos kutatóútja Belső-Mongóliában. Ottani élményeiről 1934-ben könyvet adott ki *Sárga istenek, sárga emberek* címmel.

4

1957

Kara György, Róna-Tas András és *Uray-Köhalmi Katalin* első kutatóútja Mongóliában.

1957–1990

Magyar szakemberek *komplex geofizikai és vízföldtani kutatásai* Mongóliában, 1976-tól a Nemzetközi Földtani Expedíció keretén belül.

2006

Magyarország egyoldalúan *bezárra ulánbátori nagykövetségét*. A budapesti mongol nagykövetség tovább működik.

Bagi Róbert geofizikus képei 1969–70. 4: mérési pont felvétele a Góbi-sivatagban; 5: kőszáli kecskére vadászva, a jobb oldalon *Bagi Róbert*.

5

A tatárok betörésének ábrázolása *Thuróczi János* krónikájában (1488). A tatárokat tévesen török ruhában ábrázolja.

2

A két ország kapcsolatainak a 2000-es évek első évtizedében történt rövid megingása után a 2010-es évek közepétől újra komoly előrelépés tapasztalható. A magyar támogatásból megvalósuló oktatási együttműködésnek köszönhetően ismét több száz mongol hallgató tanulhat magyar egyetemeken,⁹³ ami a kétoldalú kapcsolatok jövőbeni fejlesztésének egyik legfontosabb alapja lehet, és a kapcsolatok első időszakában is bizonyította, hogy ez a legköltséghatékonyabb, ugyanakkor legeredményesebb befektetés hosszú távon a két ország között. A közös kulturális hagyomány, a tudományos és oktatási együttműködések megkönnyítik a gazdasági kapcsolatok szélesítését is, és továbbra is biztosítják a két ország között évtizedek óta kialakult stabil együttműködést és bizalmat, ami kiemelkedően fontos a jelenleg rendkívül gyorsan átalakuló világban.

A magyar-mongol diplomáciai kapcsolatok elmúlt több mint 70 éve bizonyítja, hogy ez a kooperáció mindkét fél számára előnyös lehet, melyet a nyilvánvaló kulturális kapcsolatok csak még szorosabbá tesznek. A mongolok számára Magyarország a kapcsolatok bármely korszakában kiemelkedően fontos külpolitikai partner volt, az elmúlt harminc évben, az 1990-es évek második felétől egyre határozottabbá váló „harmadik szomszéd” politikában az Európai Unió, és benne Magyarország pedig kitüntetett partner. Hazánk 2004-es EU-csatlakozása óta Mongólia egyfajta hídfőállásként tekint az országra. A 2000-es évek óta töretlenül, óriási léptékben fejlődő, modernizálódó Mongólia a magyar technológia komoly felvevőpiaca le-

16. kép.

Magyarország és Mongólia közötti kapcsolattörténet néhány fontos állomása az Orient-Projekt gyűjtésében

93 <https://miniszterelnok.hu/hungary-and-mongolia-are-among-the-worlds-successful-nations/> 2016. [Hozzáférés: 2022. 01. 23.]

het, és az sem elhanyagolható, hogy a világgazdaságban egyre jelentősebb szerepet játszó ázsiai térségben Magyarország legrégebbi és legstabilabb diplomáciai partnere, ami az egyre erősödő ázsiai versenyben igen komoly jelentőséggel bírhat.

Nyilatkozatok

Adatelérhetőségi nyilatkozat. A szerző megerősíti, hogy a mű eredményeit alátámasztó kutatási adatokat a tanulmány tartalmazza.

Összeférhetetlenségi nyilatkozat. A szerző nyilatkozik, hogy összeférhetetlenség nem áll fenn.

Szerzői jogi nyilatkozat. Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd! 4.0 nemzetközi licenz feltételeinek megfelelően felhasználható. (© CC BY-NC-ND 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Felhasznált irodalom

- Abella, M., Walla, G., szerk., (1969). *Mongólia* (diafilm). Budapest: Magyar Diafilmgyártó Vállalat.
- Ablonczy B., (2016). *Keletre Magyar! A magyar turanizmus története*. Budapest: Jaffa Kiadó.
- B. Szabó J., (2018). *Dávid és Góliát. A középkori Magyar Királyság és a Nagy Mongol Birodalom a 13. században*. Rubicon Online. [Hozzáférés: 2021. 01. 10.] <https://rubicon.hu/cikkek/david-es-goliat>
- B. Szabó J., (2020). *A tatárjárás – A mongol hódítás és Magyarország*. Budapest: Corvina Kiadó.
- B. Szabó, J., Laszlovszky, J., Nagy, B., Uhrin, D., (2020). The Mongol Invasion of Hungary (1241–42) and Its Eurasian Context. Interdisciplinary Research Project Supported by the National Research, Development and Innovation Office (2018–2022). *Annual of Medieval Studies at CEU* 26, 223–233.
- Berta, Á., (1988). *Wolgatatarische Dialektstudien. Textkritische Neuausgabe der Originalsammlung von G. Bálint 1875–76, Keleti tanulmányok – Oriental Studies* 7. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára.
- Birtalan Á., Szilágyi Zs., (2015). Előszó. In: Szilágyi Zs., szerk. 65 év, 65 kép. Ulánbátor: Magyarország Ulánbátori Nagykövetsége, 3.
- Birtalan, Á., szerk., (2009). *A Romanized Grammar of the East- and West-Mongolian Languages. With popular Chrestomaties of both dialects. By Gábor Bálint of Szentkatolna*. (Budapest Oriental Reprints B3) Budapest: Library of the Hungarian Academy of Sciences – Csoma de Kőrösi Society.
- Birtalan, Á., (2011). *Kalmyk Folklore and Folk Culture in the mid-19th Century. Philological Studies on the Basis of Gábor Bálint of Szentkatolna's Kalmyk Texts*, Keleti tanulmányok – Oriental Studies 15. Budapest: Library of the Hungarian Academy of Sciences – Kalmyk Institute of Humanitarian Studies of the Russian Academy of Sciences.
- Budencz J., (1977). *Rövid mongol nyelvtan*. Újra közreadja Ligeti Lajos. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Büntgen, U., Di Cosmo, N., (2017). Reply to 'Climate of Doubt: A Re-Evaluation of Büntgen and Di Cosmo's Environmental Hypothesis for

- the Mongol Withdrawal from Hungary, 1242 CE. *Scientific Reports* 7, 12696. <https://doi.org/10.1038/s41598-017-12126-8>
- Csiky G., (2022). Mongóliai magyar régészeti kutatások. In: Fajcsák Gy., Windhoffer T., szerk. *Jurták és kolostorok. Mongol művészet a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteményében*. Budapest: Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum, 25–31.
- Csoma M., (2018). *Korea története*. Budapest: Antall József Tudásközpont.
- Farkas I., (1993). A turánizmus. *Magyar Tudomány* 7, 860–867.
- Fodor I., (2012). A keleten maradt ősmagyarok: Julianus barát útjáról – más megvilágításban. *História* 34(2), 3–7.
- Forbath L., (1934). *A megújhodott Mongólia*. Budapest: Franklin Társulat.
- Forbat L., (2016). *Niislel orgoo dekh tsust khyadlaga (Iosef Geletagiin odriin temdegleleer bichjee)* [Véres terror Urga fővárosban. Geleta József beszámolója alapján.] Ulaanbaatar: Sodnom.
- Geleta, J., (1936). *The New Mongolia*, by Ladislaus Forbath, as related by Joseph Geleta; translated by Lawrence Wolfe. London-Toronto: W. Heinemann Ltd.
- Gubányi K., (1907). *Öt év Mandzsuországban*. Budapest: Lampel R. Könyvkereskedése.
- Györffy Gy., (1986). *Julianus barát és a napkelet felfedezése*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Harmath, A., Laszlovszky, J., Siklódi, Cs., Szilágyi, Zs., Tolnai, K., (2019). *Under the Eternal Blue Sky: Landscape archaeology in Mongolia*. Budapest: Institute of Ethnology, Research Centre for the Humanities.
- Laszlovszky, J., F. Romhányi, B., Ferenczi, L., Pinke, Zs., (2018). Contextualizing the Mongol Invasion Stephen Pow, of Hungary in 1241–42: Short- and Long-Term Perspectives. *Hungarian Historical Review* 7(3), 419–450.
- Kara Gy., (1971). *Mongol iratok a Népi Forradalom idejéből*. Budapest: A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára.
- Kara, Gy., (2001). *The Mongolian and Manchu Manuscripts and Blockprints of the Hungarian Academy of Sciences*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Katona T., szerk., (1981). *A tatárjárás emlékezete*. Budapest: Európa Könyvkiadó – Magyar Helikon.
- Ligeti, L., (1933). *Rapport préliminaire d'un voyage d'exploration fait en Mongolie chinoise 1928-1931*. Budapest: Publié par la Société Kőrösi Csoma.
- Ligeti L., (1934). *Sárga istenek, sárga emberek. Egy év Belső-Mongólia lámakolostoraiban*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Ligeti L., ford., (1962). *A mongolok titkos története*. Budapest: Gondolat Kiadó. Második, javított kiadás: Budapest: Osiris Kiadó, 2004.
- Nagy B., szerk., (2003). *A tatárjárás. Nemzet és emlékezet*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Obrusánszky B., (2007). Szentkatolnai Bálint Gábor újraértékelése. *Magyar Tudomány* 167(3), 364–367.
- Orosz, G., (2008–2009). *A catalogue of the Tibetan manuscripts and block prints in the Library of the Hungarian Academy of Sciences Vol. 1-3*. Budapest: Library of the Hungarian Academy of Sciences.
- Pápay, Gy., Ruzicska, J., szerk., (1957). *Mongólia*. (diafilm). Budapest: Magyar Diafilmgyártó Vállalat.

- Pataky I., (2006). Rászoruló diplomácia. *Magyar Nemzet*. 2006. február 24. [Hozzáférés: 2022. 04. 11.] <https://magyarnemzet.hu/archivum-magyarnemzet/2006/02/raszorulo-diplomacia>
- Princz Gy., (1945). *Utazásaim Belső-Ázsiában*. A Nagy Turán földrajzi ábrázata. Budapest: Renaissance Kiadóvállalat.
- Rákos A., (2013). Szentkatolnai Bálint Gábor emlékezete 1. Mongóliáig és vissza. *Nyest. hu*. 2013. szeptember 12. [Hozzáférés: 2022. 01. 19.] <https://m.nyest.hu/hirek/szentkatolnatol-mongoliaig-es-vissza>
- Róna-Tas A., (1987). *Emlékbeszéd Ligeti Lajos rendes tag felett*. Magyar Tudományos Akadémia [Hozzáférés: 2022. 01. 22.] https://mta.hu/data/dokumentumok/i_osztaly/1_osztaly_emlekbeszedek/Emlekbeszed_Ligeti_Lajos.pdf
- Salát G., (2009). Budapesttől Pekingig. *Konfuciusz Krónika* 3(2), 8–11.
- Sántha I., Somfai Kara D., (2021). *Levelek és fényképek Ázsia szívéből*. Lakitelek: Antológia Kiadó.
- Sárosdi H., Nagy Sz., (2014). *Mongólia. Üzletkötés, ország profil*. Budapest: MKIK Gazdálkodás és Vállalkozáskutató Intézet.
- Szilágyi Zs., (2003). Some Remarks about Mongol-Tibetan Treaty, 1913. In: Sárközi, A., Rákos, A., szerk. *Altaica Budapestinensia MMII. Proceedings of the 45th Permanent International Altaistic Conference*. Budapest: Research Group for Altaic Studies, 312–318.
- Szilágyi Zs., (2011). *A teokratikus mongol állam*. Budapest: ELTE Belső-ázsiai Tanszék.
- Szilágyi Zs., (2013). A modern mongol állam kezdetei. Mongólia önállósodási törekvései a 20. század második évtizedében. *Világtörténet* 35(2–3), 333–366.
- Szilágyi Zs., (2015). *Keleten van-e Mongólia? A mongol demokrácia elmúlt 25 éve*, PEACH Műhelytanulmányok 9. Budapest: PPKE, Modern Kelet-Ázsia Kutatócsoport. [Hozzáférés: 2021. 12. 7.] https://btk.ppke.hu/uploads/articles/447809/file/mkkcsmuhely09_mongolia_demokracia.pdf
- Szilágyi Zs., (2016). A terepmunka fogalmának változása az elmúlt 25 évben Mongóliában. *Ethno-Lore XXXIII*. Budapest: MTA Néprajztudományi Intézet, 153–175. [Hozzáférés: 2021. 12. 28.] https://nti.btk.mta.hu/images/evkonyv/2016/Szil%C3%A1gyi_Ethno-Lore_2016.pdf
- Szilágyi Zs., (2017). Mongólia. In: Csicsmann, L., Rácz, G., Salát, G., szerk. *Politikai rendszerek Dél- és Kelet-Ázsiában*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Tanulmányok Intézet, 301–328.
- Szilágyi Zs., (2018). A nagy nyugati hadjárat és az Arany Horda. *Rubicon online*. [Hozzáférés: 2022. 01. 14.] <https://rubicon.hu/cikkek/a-nagy-nyugati-hadjarat-es-az-arany-horda>
- Szilágyi Zs., (2020). *A hetven éves magyar-mongol diplomáciai kapcsolatok történetének első szakasza 1950-től 1990-ig*, PEACH Műhelytanulmányok 24. Budapest: PPKE, Modern Kelet-Ázsia Kutatócsoport. [Hozzáférés: 2022. 01. 23.] https://btk.ppke.hu/uploads/articles/1690590/file/peach_wp_24_szilagyi_magyar_mongol_1.pdf
- Szilágyi Zs., (2021). *Magyar-mongol kapcsolatok a politikai átalakulások után (1990–2020)*, PEACH Műhelytanulmányok 27. Budapest: PPKE, Modern Kelet-Ázsia Kutatócsoport. [Hozzáférés: 2022. 01. 23.] https://btk.ppke.hu/uploads/articles/1690590/file/Szilagyi_Magyar-mongol_%20diplomacia_%201990-2020.pdf
- Szőcs T., (2010). Egy második „tatárjárás.” *Belvedere* 22(3–4), 16–49.

- Tarján M. T., (2018). Julianus barát hazatér első utazásáról. *Rubicon online*. [Hozzáférés: 2022. 01. 13.] <https://rubicon.hu/kalendarium/1236-december-27-julianus-barat-hazater-első-utazasarol>
- Teleki, K., (2018). *Hungarian Travellers in Inner Asia and in the Area of the Mongols*. [Hozzáférés: 2022. 01. 19.] <http://real.mtak.hu/99750/>
- Toll L., (2018). A muhi csata. *Rubicon online*. [Hozzáférés: 2022. 01. 13.] <https://rubicon.hu/cikkek/a-muhi-csata>
- Toronyi A., (1994). Aktív elnöki diplomácia. *Somogy megyei Hírlap* 5(221), 2. [Hozzáférés: 2022. 01. 20.] https://library.hungaricana.hu/hu/view/SomogyMegyeiHirlap_1994_09/?pg=253&layout=s&query=Mong%C3%B3lia
- Vásáry I., (2003). *A régi Belső-Ázsia története*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Wolf M., (2018). Régi kérdések – új válaszok. Régészeti adatok a tatárjárás történetéhez. *Rubicon* 29(5), 66–67.
- Zaankhuu, J., Altantsetseg, T., (2014). *Mongoliin tuukhiin lektsuud*. [Mongol történeti előadások.] Ulaanbaatar: Soyomboo brinting KhKhk.

